

Adatok a mezősegi magyar hímzés ismeretéhez

4.*

Búza, Feketelak, Nagydevecser, Szásznyíres, Bálványosvárálja, Apanagyfalu, Sajóudvarhely és Mezőverese gyháza hímzései

A szóbanforgó gyűjteményben B ú z a község aránylag szépszámú hímzéssel: 12 darabbal szerepel. Ez a tucatnyi mustra is ugyanazzal a tanulsággal szolgál, mint az eddigi anyag, mind a mértanias, mind pedig a szabadrajzú minták előfordulnak egyazon község hímzés-kincsében. Az előbb említettek csoportjába tartozik az a két csillagmustra, amelyet az 1. és 2. képen közlünk. A felső képen ábrázoltnak székelyföldi társait jól ismerjük, de amazokon nem leljük a felületkitöltésnek azt az — úgy látszik, jellemzően mezősegi — módját, hogy a megszakítatlan körvonalon belül minden második négyzetnyi helyet varrtak ki egy-egy keresztszemmel, s hagyták hímzetlenül a mellettelevőt. Hasonló felületmegbontó eljárásra az előbbieknél már több ízben rámutattunk. Egyébként az egész munka maga is hasonlít egy ily módon dolgozott, általunk közölt fejtérű mintához,¹ csak hogy azon vagdalás is szerepel. A csillagok közeit kitöltő rózsák is ismeretesek — ily alkalmazásban — székelyföldi hímzéseken. A rózsák egyik felének megismétlésével a hímző a párnavég egyik szélét tulajdonjegygyel látta el. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) készült mesterke nélküli hímzés mérete 87×21 cm.

Nagyon hasonló ehhez a 2. kép mintája, ezen azonban a csillagok közötti felületet tömören betöltötték. A betöltött és hímzetlenül hagyott felületek megoszlása itt is szembetűnően gondos, bár az előbbinél kevésbé könnyed a minta összhatása. A mesterke jellemzően mezősegi; ilyen apró, egyszerű virágbokrocskákat többször láttunk már az eddigiek során. Nyilván a hímző gyakorlatlanságából adódtak azok az aránytalanságok, egyenetlenségek, amelyek az egyes csillagok szárai közt mutatkoznak, s amelyek a minta szabályosságának, tökéletes kivitelezésének rovására mennek. Az elgondolás hiányát, a megtervezés határozatlanságát példázza az is, hogy egyes csillagidomokból még apró térkitöltő díszítményeket is növeszt a hímző, minden látható rendszer nélkül, tisztára ötletszerűen. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett munka mérete 57×21 cm, a közép minta szélessége 12 cm, egy-egy mesterkecsík pedig 3.5 cm.

A keresztöltéses és vagdalásos technikának a Mezősegen oly gyakori és kedvelt keveredését látjuk ismét a 3. kép mintáján. A nagyobb, szálánvarrottas felületek tagolatlansága és megbontatlansága az erdélyi szász hímzések hasonló módon való kivitelezésére emlékeztet. Feltűnő a nagyon tömött, vastkos felületeket összekötő vonalak aprólékos finomsága, mely

* Az 1—3. részt 1. az EM. 1942 : 398—406, 516—29 és 1943 : 78—91.

¹ L. ehhez 1. közleményünk 2. képét.

éppúgy jellemzően mezősegi, mint a vagdalásos részek piros kereszt szemkörvonala. E vagdalásos felületek alakjával a hímző ügyesen illeszkedett a fődíszítmény formái elgondolásához, illetőleg ennek vonalvezetését hangsúlyozta. Érdekes, hogy a mesterke, mely mintázatában teljesen különálló és független a középcsík díszítményeitől, elrendezés tekintetében ehhez pontosan alkalmazkodik. A mesterkét a közép mintától elválasztó tört vonal igen gyakran látható mezősegi hímzéseinken, maga a mesterkeminta díszítménye, illetőleg annak kiágazó, elnyújtott kacsái kissé idegenszerűek. A piros keresztöltéssel (szálánvarrattal) és fehér vagdalással dolgozott munka mérete 55×25 cm, amiből a középcsík szélességére 15 cm, a mesterkeminta mindegyikére kb. 4.5 cm esik.

Erdélyben, különösen a Székelyföldön gyakori csillagmintát látunk a 4. képen. A nagyobb hímzésfelületeket, a minta levegősebbé tételére, sűrűn elhelyezett, hímzetlenül hagyott apró kereszttekkel bontják meg. A kihagyásos kereszttekkel való felületmegbontást az erdélyi szász hímzések is gyakran alkalmazzák, de nem ily sűrűn és aprólékos modorban. Ugyancsak hímzetlenül hagyott vászonkockák alkotják a csillagok rézsutos tengelyét; ehhez hasonló megoldással már több ízben találkoztunk a mezősegi hímzések vizsgálata során. A közép mintát itt is a jellemző tört vonal választja el a mesterkétől, mely utóbbi kedvelt mezősegi minta.² Az arányaiban is helyi sajátosságokat tükröző párnavég hossza 54, szélessége 22 cm; ebből 15 cm a közép minta, 3.5 cm pedig egy-egy mesterke szélessége. Piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett.

Az 5. és 6. kép mintája csaknem azonos, de az egyik (5. kép) piros pamuttal készült és párnavéget díszít, a másikat pedig (6. kép) kékkel hímezték a lepedő szélére. Ennek megfelelően az előbbinek hossza mindössze 52 cm, az utóbbié viszont 145 cm, míg szélességük csaknem azonos, az egyiké 20, a másiké 19 cm. A két minta kivitelezése azonban nem egyforma, a párnavégé aprólékos és igen gondos kidolgozása, a lepedőszélé sokkal kevésbé az. Evvel függ össze, hogy a lepedőszélen egyes, a párnavégen is előforduló elemeket megnötetve látunk viszont, más részleteket meg elnagyolva, megvaskosodva. A minta maga egyébként ugyanannak a típusnak változata, amelyet Vajdakamarásról már korábban bemutattunk.³ A középtengely kétoldalán elhelyezkedő ismétlődő virágbokrok általában mindhárom mintán kevés részletezést láttatnak, a legelnagyoltabbak kétségkívül a lepedőszél díszítményei. Mindkét búzai mintán a felületek megbontására helyenként a minden második kockaterület hímzetlenül hagyásával való kidolgozást alkalmazták. Különös, hogy e minta eddig ismeretes változatai mind mesterkenélküliek. Mindkét kézimunkát keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímezték.

Búzáról a bemutatottakon kívül még egy csillagmintás párnavég került a gyűjteménybe (7. kép). Ez a minta is, úgy látszik, általánosan kedvelt volt, Pujonból származó változatát a Néprajzi Múzeum örzi (96.711. lt. sz.).⁴ A búzai és a pujoni példány közép mintája csaknem azonos, mindössze néhány jelentéktelenebb részlet, így a csillagokból az átlók irányában

² Ehhez nagyon hasonlót 1. közleményünk 16. képén is láttunk.

³ L. ehhez 2. közleményünk 2. képét.

⁴ Bemutattuk id. munkánkban. Néprajzi Értesítő. 1940: 13. l. 40. á.

kinövő virág megformálása tekintetében látunk különbségeket. Itt is négyzet (Holbein)-öltéssel varrt ki a hímző egyes díszítmény-részleteket. A két hímzés mesterkecsíkja viszont különböző, aminthogy már több ízben láttuk e területen azonos közép mintáknak különböző mesterkéjét. A búzai hímzésé egy, a vidéken jól ismert szegélyminta. Az 56 cm hosszú hímzésdarab — amelyikhez egyik oldalán egy 12 cm-nyi részt toldottak hozzá — 23 cm széles. Ebből a közép minta szélessége 16 cm-t, a mesterke pedig 3—3 cm-t tesz ki. Piros pamuttal, túlnyomórészt keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímezték, a csillagokból kiágazó szárakat pedig négyzetöltéssel.

A búzai szabadrajzú mustrák között a 8. képen egy olyan munkát mutatunk be, amelynek keszüi változatát már korábban közöltük.⁵ Ezt a mintát is a középtengelyes elrendezésű, a kettős fűzér szétválasztásából adódó példányok közé sorolhatjuk. A keszüi és búzai változat közép mintája között alig látunk eltérést, s megint csak egy-egy apró részlet különbözőségét állapíthatja meg a figyelmes szemlélő. A két hímzés mesterkéjének összehasonlításából azonban az a nem érdektelen tanulság adódik, hogy a keszüi munka egy alakulásmenetnek későbbi állomása, míg a búzai egy korábbi típusváltozat képviselője. Kétségtelen ugyanis, hogy eredetileg a mesterke mindössze annyiból állott, mint amennyit a búzai minta láttat; továbbfejlődése során pedig, a közép minta stílusbélégeihez hasonulva, töltődtek be a díszítmények, s ezen egybeolvadási folyamat indíthatta esetleg a hímzőt arra, hogy a virágbokros mesterkecsikkal szegélyezze munkáját. Tanulságos egyébként e két hasonló mintának egybevetése egy Kalotaszegen otthonos változattal, amelyet *Bátky* közölt Magyarvalkóról.⁶ Ennek az „írásos” munkának középtengelye csaknem azonos a két mezőségi hímzésével, a hullámvonalak alsó vége azonban nem fejeződik be hegyben, mint a búzai minta minden díszítménypárjánál, hanem benyúlik egészen a középtengelyig. Valószínűnek tartjuk, hogy ez a kalotaszegi változat a régibb típusú, s a mezőségieken az eltérés a sokszor észlelt mintabeli széttolódás eredménye. — A búzai hímzés piros pamuttal, a Mezőségen szokásos két öltésmóddal: láncöltés-körvonallal és margitöltéses felületkitöltéssel varródott. Mérete: 58×33 cm; a középcsík szélessége 20, a mesterkéé 5—5 cm.

A 9. képen dús mintázatú, részletekben gazdag fűzért látunk, melynek szabályos, világos rajza, a részletek egymásközötti arányának tökéletessége nem igen láttat bármit is a nép elváltoztató-alakító kedvéből. Egyedül talán a két csomószerű részlet megnövekedése, önállósulása s járulékokkal való bővülése enged ilyen törekvésekre következtetni, ha a mustrát renaissancekori úri mintaképeivel vetjük össze. A középcsíkot kétoldalt itt is a jólismert fogazott elválasztóvonal zárja le. Feltűnő a mesterkének még a szokottnál is keskenyebb volta. Bizonyos, hogy ezek az apró és jelentéktelen díszítmények sokkal kevésbé állandósulók, gyorsabban és könnyebben cserélődnek, változnak, mint a közép minta. — A minta piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímezték. Mérete 59×24 cm.

Régi ismerősünk a 10. képen látható fűzerminta; ennek Erdély-szerte

⁵ L. ehhez 2. közleményünk 24. képét.

⁶ *Kalotaszegi varrottások* (Magyar Népművészet IX.). Összeállította: *Bátky Zsigmond*. Budapest, 1924. 7. tábla.

sok változatával találkoztunk már, s mezőségi testvéreiről Szépkenyerű-szentmártonból, Vicéről és Pujonból tudunk.⁷ A búzai minta is ugyanolyan finom, aprólékos és részletekben dús, mint említett társai, s mint ezek, mesterkenétküli. Piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímezték. Mérete 57×20 cm, tehát az említetteknél valamivel szélesebb.

Fűzermintát mutatunk be a 11. képen is, de nem kötött technikával dolgozottat, mint amilyen az előbb leírt hímzéspéldány volt, hanem — a szabadrajzú mezőségi hímzések modorában — láncöltéssel és margitöltéssel készültet. Típusban közel áll ez a munka a legtöbb példányban Keszűből bemutatott vaskos, elnagyolt hímzés-félékhez.⁸ Mintájával csaknem egyezik a Néprajzi Múzeum egy Székelykocsárdról származónak jelzett hímzése,⁹ amelynek téves eredetihelymegjelölése e feltűnő egyezés alapján is kétségtelen, s amelyet bizvást mezőségi munkának tekinthetünk. Mint e búzai hímzésen, azon is egyetlen vaskos szár a fűzér, s egyben a minta gerince; ebből ágaznak ki az aránytalanul megnövekedett, szétterjedt virágok, míg ezekkel ellentétben a levelek és bimbók jobbra elvesztek, illetőleg kacsokká csökevényesedtek. Ez a vaskos, hullámvonalas szár kedvelt eleme a mezőségi hímzéspéldáknak, Vicéről származó példányait a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből már korábban közöltük.¹⁰ Nemcsak a középinta mutat feltűnő hasonlatosságot az említett székelykocsárdi jelzésű múzeumi hímzéssel, hanem a mesterke is. Azon is a lezáró csík felett húzódó hullámvonal minden második csúcsából növeszt ki a hímző egy-egy virágot. A búzai hímzésen többféléit is. — A piros gyapjával, lánc- és margitöltéssel hímeztetett párnavég-minta arányai is a Mezőségen szokásosak: 85×21 cm, a középcsík 11, a mesterke egy-egy csíkja 3.5 cm széles.

Még inkább vaskosnak és elnagyoltnak mondható a 13. képen bemutatott párnavég, amelyen — a mezőségi munkára jellemzően — egyetlen nagy virágbokor tölti be az egész díszítendő felületet, mint ahogyan azt már az előzőekben több ízben láttuk.¹¹ Mint ezek, mesterkenétküli ez a minta is. A hímző itt is, az egyes díszítmenyrészek megnövelésével, folthatásra törekszik. A nagy idomok tagolatlanok, s részben le is váltak már a szákról; ebben a minta másutt tapasztalt szétesési folyamatának kezdetét láthatjuk. Az apróbb díszítőelemek részletezők és nem egyszerűsödtek még kacsokká. A piros pamuttal hímeztetett minta körvonalai láncöltéssel, felületei margitöltéssel dolgozottak, mérete 54×26 cm.

A F e k e t e l a k ról a gyűjteménybe került hímzések közül mindössze egy képviseli a mértanias minták bizonyára e községben is kedvelt típusát (12. kép). Hasonló csillagminták meglehetősen általánosak. Ami e példány helyi jellegére vall, az a keresztöltéses és vagdalásos technikák együttes alkalmazása. Itt — eléggé szokatlan módon — mindössze a mesterke vagdalásos. Ezt a középintátó egyenes csík választja el, amely egy helyen megtörik: a hímző hibás számítása következtében a középinta túllépte az eredetileg megszabott keretet. Egy másik egyéni következetlenséget is látunk még e

⁷ Bemutattuk 3. közleményünk 21., 41. és 42. képeként.

⁸ L. ehhez 2. közleményünk 19—21. és 24—27. képét.

⁹ Közöltük id. munkánk 74. ábrájaként.

¹⁰ Uo. a 48. és 49. á.

¹¹ L. ehhez 2. közleményünk 21., 22. és 23., meg 3. közleményünk 28—29. képét.

hímzéspéldányon, amennyiben az egyik szélén a háromszögalakú vagdalásos díszítmények felső csúcsából kétfelé ágazó kettős levélke nő ki; ez azonban mindössze két szélső idomon van meg, a többin hiányzik. A hímző eredeti elgondolása bizonyára az lehetett, hogy valamennyi vagdalásos háromszög fölé hímez ilyen, de ettől az ötletétől később ismeretlen okból eltért. Nem gondoljuk, hogy evvel megkülönböztető tulajdonjegyet óhajtoit volna munkájára tenni, mert ilyen tulajdonjegy-szerű alakulatot — ugyancsak a hímzés szélén — találunk. Itt ugyanis a középső sor szélső csillagja alatt és fölött egy-egy kék kereszt-alakú jegyet látunk, amely a vörös fonállal készült hímzésből nyomban kiütkezik. Valószínűleg a tulajdonjelzés célját szolgálja az az — egyébként értelmetlennek látszó — virág-szár-szerű kis díszítmény, mely ugyanezen oldalon a szegély csíkjából a közép irányában nő befelé. A hímzés keresztöltéses (szálánvarrottas) részei — mint jeleztük — piros, vagdalásos felületei pedig fehér pamuttal hímzettek. Hossza 62, szélessége 24.5 cm, egy-egy mesterkére ez utóbbi méretből 2.5 cm esik.

A 14. képen újra fűzermintát mutatunk be; ehhez hasonlót korábban Vicéről közöltünk.¹² A levelek itt valamivel tagoltabbak, illetőleg felületük áttörtebb, mint amazon a munkán; ezáltal a hímzés összhatása könnyedebb. Művészi szempontból viszont hibáztathatjuk azt, hogy a hímző itt egyenes, merev szárakból növeszti ki az oldalsó virágokat. A szárak kivarrásánál jellemzően mezőségi hímzőmód alkalmazását látjuk: a minden második kockányi felület üresen hagyását. Az ehelyütt általánosan kedvelt zegzúgvonalas elválasztó-csik felett azonos ismétlődő virágbokrok alkotják a szokottnál aránylag szélesebb mesterke-szegélyt. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült munka hossza 59, szélessége 24 cm; ebből a közép minta szélességére 13, egy-egy mesterkére pedig 5—5 cm esik.

Két színnel, kékkel és pirossal, s keresztzszemmel (szálánvarrottal) hímezték a 15. képen látható párnavéget. Minthogy a hímzéshez fényes fonalat használtak, nyilván olyan újabb munka, amely azonban egészen a régi minta és szerkezet modorában készült. Tanulságos ezt a munkát egy Vicéről származó, tőlünk közölt¹³ hímzéssel egybevetni. Azt látjuk, hogy a két minta teljesen azonos volta ellenére az összbnyomás igen különböző. Ez abból adódik, hogy a díszítmények közötti szabad tér egyiknél több, mint a másiknál, ennél fogva a vicei hímzésen a részek lazábban látszanak egymásbakapcsolódnak, mint a feketelakin. Evvel szemben ott a méretek kétoldalán itt hiányzó térkitöltő elemeket látunk. A vicei minta teljesen betölti a középcsík díszítendő felületét, a feketelaki pedig nem. A mesterkét elválasztó zegzúgvonal, s maga a mesterke mintája is ugyanaz a vicei példányon, de ott még nem történt meg a virágbokroknak a közép minta tengelyéhez való igazodása. Éppen azért, ott még sűrűbben követik egymást a virágbokrok, mint itt. A hímzés mérete 50×19 cm, a közép minta szélessége 12, a mesterkéé 3.5—3.5 cm.

Egyedülálló, különleges minta a 16. képen közölt kézimunkáé. Minden

¹² 3. közleményünk 36. képeként.

¹³ L. 3. közleményünk 33. képét.

valószínűség szerint a Mezőségen kedvelt kettősfűzérés minta széteséséből adódott, oly módon, hogy a virágok körül bezáródó körök képződtek a fűzér részeiből. Hasonló alakulásmenetnek egy korábbi állomását már egy vicei hímzésen megfigyelhettük.¹⁴ Ezen átalakulás folyamán rendeződhetnek a szélek felé növekvő kehelyvirágok is az itt látható helyzetbe, holott eredeti állásuk bizonyára hasonlított az egy másik vicei hímzésen láthatóhoz.¹⁵ Mind e feltehető hasonlóságok és rokonítások ellenére is tagadhatatlan, hogy ez a feketelaki hímzés sok új ötlettel, eredeti gondolattal gazdagította a közös mintakép mustráját. Megint becses és jellemző példa ez a munka arra, hogy az akaratlanul félremagyarázott, vagy tudatosan átalakított minták és díszítmények, ha művészi készséggel megáldott hímző kezébe kerülnek, merőben új mintává, új díszítőelemekké fejlődhetnek. A középső virág csillaggá növekedése, s a fűzér leveleinek egyidejű elhullása folytán merőben új, eredeti mustra keletkezett. A közbeékelődő elemek új járulékoknak látszanak, amelyek térkitöltő szerepükben más mezőségi hímzésen is előfordulnak. — A munka piros pamuttal, a szabadrajzú mezőségi munkákon szokásos öltéstechnikákkal hímzett; mérete 87×18 cm.

Érdekes és egyedülálló minta az ugyancsak feketelaki, 17. képen közölt hímzés is. Ismétlődő eleme, az egyoldalt hajló, asszimmetrikus virágág, a szabadrajzú mezőségi hímzések némelyikén is előfordul.¹⁶ Mint azok is, tisztára úrihímzés-jellegű minta, amelynek népi járulékos elemei a díszítmények közé ékelődő térkitöltő formák. Ez utóbbiak nem egyebek az e vidékbeli hímzéseken előforduló „fenyőágas“ négyszögek felénél, amelyek azonban stílusban igen jól illeszkednek a minta fődíszítményéhez, amelynek szintén alkotóelemei. Hogy e díszítmények szálszámolásos technikával való dolgozása is felsőbb társadalmi osztályoktól való átvétel-e, vagy népi átalakítás, hasonítás eredménye-e, ezidőszert eldönteni nem tudjuk. Ilyen módon dolgozott, hasonló mintázatú úrihímzést ugyanis nem ismerünk. A díszítményeknek egy középtengely kétoldalán való elhelyezkedése azonban kétségkívül helyi vonás. A keresztöltéssel (szálánvarrattal), piros pamuttal hímzett, mesterkenéklküli párnavég mérete 59×22 cm.

Nagydevecsér meglehetősen nagyszámú hímzéssel van a gyűjteményben és a kiállítási anyagban képviselve (18—31. kép). Ez az anyag — mint alábbiakban látni fogjuk — ugyanannyira változatos, mint amennyire jellemzően mezőségi, s egyben az eddig tárgyalt típusokhoz kapcsolódó.

Ismertetésünket ezúttal is a kötött technikájú, mértanias mintájú hímzéseken kezdve, a 18. képen látható munkát vesszük szemügyre. Itt egy középtengelyes elrendezésűvé vált mintát látunk, amelynek mértanias elemei közé már növényi részletek vegyülnek; mesterkéje elmaradt, vagy talán beleolvadt a mintába. Erre engednek következtetni a virágtövek kinyúló végei. A középső virágok négyszögalakja, valamint az együvé nem tartozó, különböző jellegű elemek elkeverése az erdélyi szász hímzések egyes csoportjaira emlékeztet. A szász munkákon szokatlan, aprólékos, finom kidolgozás azonban már a Mezőséghez tartozónak bélyegzi ezt a

¹⁴ A Néprajzi Múzeum gyűjteményéből közöltük id. munkánk 50. ábrájaként.

¹⁵ Uo. 51. ábra.

¹⁶ Uo. 45. és 46. ábra.

munkát. — A munkát piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímezték, mérete 59×24 cm.

A 19. képen — a szokott kivitelben és elrendezésben — újra a jólismert csillagmintát láthatjuk. A középmentától független, erősen mezősségi jellegű mesterke a helyi ízlés jegyében fogant. A hímzés arányai is az e vidéken szokásosak: hossza 57, szélessége 24 cm, egy-egy mesterkecsikra 3 cm. esik. A hímzést piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) dolgozták.

Ugyancsak ismert a 20. kép — tudomásunk szerint — csupán a Mezőségekre korlátozódó mintája. Egy ehhez nagyon hasonló hímzéspéldányt egy vajdakamarási lepedőszélről mutattunk volt be, egy másikat pedig Szépkényerűszentmártonból.¹⁷ A vajdakamarásitól e minta főként a középső négyzetek kitöltésének módjában tér el, s abban is, hogy ott csupán kettős, itt pedig hármas és négyes sorokban dolgozták a felületkitöltő vagdalásos részeket. Mindamellett persze kétségtelen, hogy ugyanazon mintakép nyomán keletkezett mind a két munka. A mesterke-mustra a nagydevecseri hímzésen jellemzőbben mezősségi, mint a vajdakamarásin, egyrészt, mert kisebb, másrészt azonban díszítményei is az itten gyakoriak. A szépkényerűszentmártonival ez a minta csaknem azonos, mindössze a nagy négyzetek keretének szintén negatív mintázata eltérő. A piros pamuttal hímzett részek keresztöltéssel (szálánvarrottal), a vagdalásosak fehér fonállal készültek. A párnavég hossza 65 cm, szélessége 24 cm; ebből 3—3 cm esik egy mesterkecsikra.

Tisztára mértanias csillagminta a 21. képen látható, amennyiben egyetlen nagy, széles mustra tölti be a díszítendő felületet. Mesterkéje elmaradt. A hímzéses és az üresen hagyott felületek közötti arány s e kettőnek változtatása igen kellemes. E hímzésnek nem annyira mintázata, vagy elrendezése, mint inkább változatos technikai kivitelezése érdemel figyelmet. A nagyobb csillagok keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzettek, egyes részeiken a jellemzően helyi kitöltésmóddal úgy, hogy minden második kocányi hely hímezetlenül hagyásával áttört hatást érnek el. Mind ezeket, mind pedig a szélső, szabadonálló csillagokat piros pamuttal hímezték, de ez utóbbiakat laposöltéssel. A csillagokat összekötő rézsut-vonalak vagdalásosak, mégpedig a (képen sötétebbnek látszó) belső részük piros pamuttal, a perem felé esők viszont kenderfonállal dolgoztak. A színeknek és öltésmódoknak ez a különbözősége nyilván a hímző egyéni leleményességét dicséri (Mérete 62×17 cm).

A 22. kép mintája — középtengely nélküli változatban — Erdély-szerte ismeretes. Ez a devecseri munka annyiban tér el azoktól, hogy erőteljesen megvont középtengelye mintegy két részre szakítja a mintát. Sőt a középvonal önálló mintacsikká szélesedik, amelynek negatív-mintájában a szegélycsíkok zezgug-mustráját ismerjük fel. Ez a minta annyiban tér el a kötött technikájú mezősségi típustól, hogy részletei vaskosak, erőteljesekek; az egész munka a szokottnál sűrűbb. A mesterke viszont itt is feltűnően apró és finom. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett

¹⁷ L. 2. közleményünk 4. és 3. közleményünk 12. képét.

párnavég hossza 57, szélessége 21.5 cm, a középcsík 16 cm, egy-egy mesterke kb. 2.5 cm-nyi.

Derekaljvég díszé lehetett a 23. képen látható hosszú hímzéses csík. Itt is pirossal hímzett részletek váltakoznak fehér vagdalásokkal. Az előbbieknél a középminta tömör felületei laposhímzéssel töltettek ki, a vagdalásos négyszögeket pedig kocka-sorral varrták körül. A két szegélycsík és a mesterke piros pamuttal, de keresztöltéssel (szálánvarrattal) készült. A vagdalásos négyszögek közötti minták a felismerhetetlenségig elrajzolódtak, talán valamely virágtő ismétléséből keletkezettek. A munkát jellemzően mezősségi arányai is e terület sajátos munkáinak csoportjába sorolják. Hossza 100, szélessége 10.5 cm, a mesterke nem több 1.5—1.5 cm-nél.

A 24. kép mintájának rokonait a Felső-Marosmentéről¹⁸ és — mezősségi területéről — Vicéből¹⁹ ismerjük. Valamennyi közül ez a nagydevecseri minta a legépebb, rajza legteltesebb, arányai a legszebbek. Részleteinek megmintázása is kifogástalan. Jellemzően mezősségi benne egyes részleteknek kellemesen változatos áttört hatása; ezt minden második kockányi vászonterület hímezetlenül hagyásával érték el. A fogazott elválasztó-vonal és a nagyon finom, aprólékos mesterke is sajátosan helyi jellegű. A párnavéget piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímezték. Hossza 55 cm, szélessége 23 cm, egy-egy mesterkéje 2 cm széles.

A középtengelyes elrendezés a 25. kép mintáján is bizonyosan utólagos. Egy feltehető korábbi változaton a négyzetek tömör, összefüggő felületet képezhettek, a mellettük látható, itt értelmetlenné csökevényesedett elemeket pedig a virágokat valamikor összekötő szárnak tekinthetjük. A minta szétesésével, az elemek széttolódásával tehát itt is kezdetét vette a díszítmények eltorzulása, átalakulása. Az egész minta, annak ellenére, hogy levegős, mégsem részletező. Érdekes a fogazott elválasztó-vonal, s az aprólékos, részletező mesterke-díszítmény. A munkát piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímezték. Hossza 53, szélessége 17 cm, amiből 12 cm esik a középcsík és 2.5 cm egy-egy mesterke szélességére.

Az Erdély-szerte kedvelt, helyenként „három rend rózsás“-nak nevezett mustra devecseri változatát mutatjuk be a 20. képen. A minta itt levegős, rajza világos, jól tagolt és részletező. A mesterke — amely stílusban meglehetősen elüt a középmintától — helyi sajátosságokat tüntet fel: az itt szokásos fogazott elválasztó-vonalon nagyon finom, könnyed, apró díszítmények sorakoznak. A hímzés egyik szélén tulajdonjegyet látunk. A párnacsúpot piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) dolgozták. Hossza 58, szélessége 21 cm, ebből a középminta 16, egy-egy mesterke kb. 2 cm széles.

Az eddig ismertettektől merőben eltér a 27. kép mintája. Minden bizonnyal régi úri kézimunka szolgálhatott mintaképpül annak a paraszti hímzőnek, aki első ízben sorolta mustrái közé. A gondosan szemmeltartott arányok, a nagyon finom részletek, a rajzbeli tökély egyaránt csodálatra méltó. Az ismétlődő nagy díszítmények közé kisebbek ékelődnek, amelyeknek felső és alsó részein, a korábbi változatokon valószínűleg összefüggtek

¹⁸ Közlöttük id. munkánk 34. lapján, 106. á.

¹⁹ L. ehhez 3. közleményünk 32. képét.

egymással. Szétválásuk kétségtelen jele a minta középtengelyes elrendezés felé való haladásának. Helyi jellegre mindössze az áttörésszerű hímzés mód — minden második vászonkockának hímzetlenül hagyása — vall. Az aprólékos, részletező minta mesterkenétküli. Hossza 58, szélessége 13 cm; piros pamuttal keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett.

A 28. képen bemutatott derékaljvég mustrája annyira elrajzolódott, hogy ha nem ismernők e minta épebb változatait, nem ismernők fel típusjellegét. Kétségtelen azonban, hogy ez a minta is azoknak a jellemzően mezőségi hímzéseknek a csoportjába tartozik, amelyeknek tengelye egyetlen vaskos hullámvonalas szár, s ennek kétoldalából nőnek ki a virágok. Ilyen minta épebb változatát Vicéről ismerjük a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből,²⁰ továbbá Fejérdről és Magyarpalatkáról az itt leírt gyűjteményből, valamint Szépkényeresztmártonból magántulajdonból.²¹ Az elrajzolódás és leegyszerűsödés természetesen hátrányosan befolyásolja a minta művészi értékét. A hímző pongyola munkájának tulajdonítható, hogy nem dolgozta ki egyöntetűen a minta egyes részleteit, így pl. a szár hajlatai is igen egyenlőtlenek. A belőle kinövő kétféle virág sem váltakozik szabályosan. Érdekes, hogy a hímző a középmitát a két szélén még egyszer megismétli: a vékonyabb hullámvonalas szárakból apróbb virágokat, leveleket növeszt. Ez a két szélső szegélyinda valószínűleg úgy jött létre, hogy a hullámvonalas mesterke alakult át szárrá, olyan módon, mint ahogyan azt a hasonló középmitájú fejrődi hímzésen láthattuk. Ismét rá kell tehát mutatnunk arra a jelenségre, hogy a széthullás, elváltoztatás, sőt a megnevezés késői állapotában levő mustra már magában hordja egy új művészi elgondolás csiréit. — A munkát kézzel és pirossal hímzték, s még eggyel több színhatást értek azzal az eljárással, hogy a virágok minden második szirmát hímzetlenül hagyták. A tökéletlenségében is igen érdekes mintát a szabadrajzú mezőségi hímzések szokatlan öltéstechnikákkal készítették. Hossza 71, szélessége 26 cm.

Erdély más tájairól is ismerjük a 29. kép mintájának változatait.²² A devecseri hímzésen feltűnik, hogy a tulajdonképpeni minta két szélén, fenn és lenn, szervesen oda nem tartozó, mintegy kettészelt díszítmenyrészeket látunk. Ezek mibenlétét talán avval magyarázhatnók, hogy a középmitát ezekkel akarták megnövesztetni, szélesíteni. Könnyen elképzelhető e mintának továbbfejlődése középtengelyes elrendezés felé a virágokból kiágazó vízszintes szárak hangsúlyozása révén. Újra azt tapasztaljuk, hogy a mesterkében és az elválasztó sávban domborodnak ki erőteljesebben a helyi vonások. Ezek az apró, finom, részletekben gazdag, könnyed díszítmenyek lényegesen különböznek a középmita nagyobb, tömör és meglehetősen tagolatlan foltjaitól. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett párnavég hossza 55, szélessége 20 cm; egy-egy mesterkesíkja pedig mindössze 2 cm-nyi.

Jellemzően és kizárólagosan mezőségi minta a 30. kép kettősfűzermintája. Testvéreit — a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből — Vicéből és

²⁰ Bemutattuk id. munkánk 48. és 49. ábrájaként.

²¹ L. I. közleményünk 4., majd 2. közleményünk 19. és 3. közleményünk 26. képét.

²² A Szilágyságból közöltük id. munkánk 13. és 14. ábrájaként.

Pujonból ismertettük.²³ E devecseri munka elemei, részei között még nem tolódtak el az arányok, szemben az említett két hímzéssel. Mindössze a fűzér csúcspontjain lévő virágok kiemelkedéséből, kezdődő megnövekedéséből következtethetünk az alakulás elkövetkezendő menetére, mely a két említett hímzés nyomdokait fogja — minden bizonnyal — követni. A középső virág megnagyobbításával ugyanazt a felületkitöltésre irányuló igyekezetet szolgálta a hímző, amit a másik két munka készítője avval ért el, hogy a fűzérből növesztett a közép felé virágokat. A piros pamuttal dolgozott munkán a virágoknak itt is csak minden második szirmát hímezték ki; ezáltal a minta levegősebbé, a rajz pedig világosabbá válik. A szárak, körvonalak láncöltésesek, a felületeket margitöltéssel töltötték ki. A párnavég hossza 55, szélessége 22.5 cm. Mint e mintatípus többi változata, ez a példány is mesterkenéلكüli.

A nagydevecseri hímzések sorát a 31. képen látható abrosz bemutatásával zárjuk. Ez a 164×175 cm nagyságú terítő újra jellemzően helyi darab, amely mind az elrendezés, mind az egyes díszítőelemek tekintetében rokonságot tart az általunk bemutatott többi mezősegi abrosszal, s némely párnavég-mustra részletével is. Itt is csupán két szemközt fekvő szél mentén húzódik a szegély, mint ahogy azt egy magyarpalatkai abrosszon láthattuk.²⁴ E szegélyező fűzér mintázatához nagyon hasonló egy vajdakamarási, egy keszűi, valamint egy szépkenyerűszentmártoni abrosszon is mutattunk be,²⁵ de legközelebb hozzá a Néprajzi Múzeum egy Pujonból származó abrosszának szegélyfűzére áll.²⁶ Még azt a sajátosságát is megtaláljuk azon, hogy — mint itt — a szár a szembenézetben ábrázolt kerek virágok mögött fut tovább. E terítő sarokdíszítményei is igen hasonlók e devecseri abrosszéhoz. Feltűnően gazdag középmitája nem népi eredetű; alighanem a református templomok úrasztali terítőinek ilyenfajta, virágfűzér-övezte közép díszítményeiben kell mintaképét keresnünk, mint arra már más esetben is rámutattunk.²⁷ Annál figyelemreméltóbb, hogy e világosan úri eredetűnek felismerhető elemek mennyire helyi jellegű megfogalmazásban lépnek itt elénk. Ez a virágkoszorú egyébként az előbb leírt párnavég (30. kép) virágaival egyezik. A fűzéren belül látható — renaissance- emlékezetű — virágváza feltűnően egyszerűsödött, s felső részét, a virágot, a hímző ötletesen helyezte el nyolcszor mintegy köralakban a terítő mezejében a középmita körül. Ezáltal összhangot teremtett a közép-díszítmény és a többi mintaelem között. A térkitöltő virágok és csillagok, amelyek egymással és a többi díszítménnyel való kapcsolat nélkül, szabadon lebegnek a térben, szintén mezősegi jellegűek. Mindezt tekintetbe véve, meg kell állapítanunk, hogy, különösen térelosztás dolgában, de a nagyobb és kisebb díszítmények rajza, egymásközötti egyensúlya, s változatossága tekintetében is, e pompás összehatású abrossz a tőlünk eddig ismertetett mezősegi terítő-félék között első helyen áll.

A dési kiállításon szerepelt, S z á s z n y í r e s ről való hímzések itt bemu-

²³ Id. munkánk 50. és 51. ábrája.

²⁴ L. 2. közleményünk 16. képét.

²⁵ Uo. a 6. és 28., valamint 3. közleményünk 27. képeként.

²⁶ Vö. id. tanulmányunk 59. ábrájával.

²⁷ L. ehhez EM. 1942: 18. és 522. l.

tatott három példánya (32., 33. és 34. kép) annyiban egyezik egymással, hogy mindenik ritkás, levegős és piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) dolgozott minta. Az eddig bemutatott mezősegi anyaggal való mintabeli rokonságuk kétségtelen. — A 32. kép hímzésének szélső, felébe vágott négy-szögei ugyanilyen módon az elválasztóvonal felé fordítva ábrázoltattak egy vicei hímzésen.²⁸ Ezen a mértanias elemekből összetevődő mustrán kelle-mesen váltakoznak a nagyobb és kisebb díszítőelemek, s a körvonalak merevségének, apró kacsok, kiszögellések segítségével való enyhítését, meg-bontását célozzák. Újra a mesterkében domborodik ki erőteljesebben a helyi jelleg; ehhez hasonló, aprólékos és finom mustrát az eddigiék során több-ször láthattunk. A hímzés méretei: hossza 60 cm, szélessége 19.5 cm. egy-egy mesterkéje 2.5 cm. — A 33. képen közölt munka csaknem azonos avval, amit korábban Szépkenyerűszentmártonból közöltünk.²⁹ De míg amazon a fődíszítmény szabályos négyszög, addig itt a négyszögeket elnyújtották. Ott két-két madáralak ékelődik a díszítmények közé, itt viszont a szűkebb tér betöltésére egy is elegendőnek bizonyult. A kétoldali — a mesterke szerepét betöltő — csik szakasztott mása a szépkenyerűszentmártoninak. A munkát piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímezték; hosz-sza 66, szélessége 22.5 cm, a lezáró csík 5—5 cm. — Nyilván a közép-tengelyes elrendeződés felé haladó mintát kell a 34. kép hímzésében lát-nunk, sőt az elemeknek a szélek felé tolódását is megfigyelhetjük már. Különös a mesterkét helyettesítő, kétoldali lezáró szegélyfűzér, amely, bár mintázatában más, elgondolásában hasonló egy szépkenyerűszentmártoni párnavég-hímzést kétoldalt szegélyező fűzérhez.³⁰ Arányaiban, a középmin-tához való viszonyában ez a szegélycsík a mesterke szerepét viszi, ameny-nyiben a hímzés hossza 65, szélessége 20 cm, egy-egy fűzér pedig 4 cm széles. Minthogy most már két minta esetében láttunk ilyen mesterkét helyettesítő, lezáró szegélyfűzért, — amelyhez még az előbb leírt szász-nyíresi hímzés és annak szépkenyerűszentmártoni párján látható madaras szél is hozzászámíthatjuk — ennek előfordulását nem tekinthetjük pusztá véletlennek. Ezzel kapcsolatosan fel kell vetnünk azt az eshetőséget, hogy e két hímzés fűzérsegélye a mesterkének a középmin-tába történt beolva-dása után alkalmaztatott.

Középtengelyes elrendezésű a 35. kép Bálványosváraljáról származó párnavége. A határozott rajzú, kevésbé tagolt díszítmények egé-szen összeolvadtak a középtengellyel, s belőle látszanak kinőni. Mesterkéje nincsen, s ennek megfelelően az igen apró, finom minta mindössze 12.5 cm széles. Hossza is megfelel az errefelé szokásosnak: 59 cm. A tulajdont-jelző *R. R* betű az ily esetben szokásos helyre került. A munkát piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímezték. — Kétségtelenül ugyan-annak a tulajdonosnak kezéből került ki az az ugyancsak *R R* jelzésű és szintén Bálványosvárajáról való párnavég, amelyet 36. képünkön közlünk. Nagyon aprólékosan dolgozott, finom mintájával már Erdély más tájain, különösen a Székelyföldön talákoztunk. Nagyon hasonló, mértanias háló-

²⁸ L. ehhez 3. közleményünk 33. képét.

²⁹ Uo. 13. kép.

³⁰ Uo. 9. kép.

mintát a szépkenyerűszentmártoni hímzések sorában mutatattunk be,³¹ ott azonban a kereszteződési pontokon is van egy-egy, a főbbtől eltérő virág; ezáltal a mustra változatosabb emennél. A mesterke itt elmaradt. Érdekesnek találjuk e hímzéspéldányt azért, mert új darab; ezt az bizonyítja, hogy fényes pamuttal varrták, s igen gyatra, ritkás kivitelezésben. Mindamellet a hímző az egész magyar hímzéminta-kincs egyik legősibb jellegű mintáját alkalmazza; ez némely minta-típusnak csodálatosan szívós továbbéléséről tanúskodik, másfelől pedig egyes tájaknak, néprajzi egységeknek egy régi mintához való szívós ragaszkodását igazolja. — A párnavég piros pamuttal, keresztöltéssel hímzett. Hossza 62,5, szélessége 18 cm.

Érdekes minta a 37. képen látható. A feltűnően széles és mintázott középtengely kétoldalán azonos hímzescsík foglal helyet; ennek egyes elemei tükörcsképszerűen fordulnak egymással szembe, mások viszont nem. Ez a következtetlenség szerkesztési hiba, s a hímző ügyetlenségéből adódott, de a minta összhatásában nem okoz zavart. Ezek az elemek, a fekvő S-alakok, egyébként általánosan kedveltek, igaz, alárendeltebb szerepben. Ilyenszerű, főelemként való alkalmazásukat a régi típusú ünneplő kalotaszegi férfiingek bő ujjainak szegélyén látjuk, mégpedig ugyancsak vagdalásos kivitelben.³² De míg azok tiszta fehér fonállal készült mustrák, itt a fehér vagdalásos elemek szélét piros kockaöltés-sorokkal körítették, — mint azt korábban bemutatott munkákon is láthattuk — az üresen maradó felületeket apró, piros laposöltéses mintákkal töltötték be. Hasonló eljárást már egy magyarpalatkai párnavég hímzésén is láttunk, bár ennek mintázata eltérő.³³ Újra azt látjuk tehát, hogy ha egy vidéken bizonyos helyi stílus alakul ki és elevenen él, a hímző különféle mintákat is e stílus jegyében és azonos modorban kivitelez. — A hímzés hossza 63, szélessége 17,5 cm.

A 38. és 39. képen két olyan hímzést közlünk, amelyet — ha nem tudnók teljes bizonyossággal, hogy egyik Apanagyfaluról, másik Sajóudvarhelyről való — erdélyi szász munkának is tarthatnánk. A felső kép középmintája azok közé a tisztán renaissance-kori negatív-hatású hímzések közé tartozik, amelyet magyar nyelvterületen hiába keresnénk, s amelyet ily klasszikusan tiszta, úgyszólván minden elrajzolástól ment megformálásban csak az erdélyi szászok őrzött meg hímzésein.³⁴ A figyelmes szemlélőnek azonban mégis megmutatkoznak a hímzés helyi, mezőszégi magyar sajátosságai. Ezeknek egyike az az alig észrevehető vízszintes vonal, mely hosszában, középen szeli ketté a mintát, s amelyben a kezdődő középtengely első nyomát láthatjuk, másika pedig a hímzés jellemző arányaiban mutatkozik meg. Mert a mesterke viszonylagos keskenysége — mint arra számtalan példán rámutattunk — e vidék jellemzője. De általánosságban is áll az, hogy az erdélyi magyarság hímzésein, a középmintához viszonyítva, aránylag keskeny a mesterke, a szászokén sokkalta szélesebb, s ezek a szász nyelvterülettel szomszédos magyar vidékeken, mint a Felső-Marosmentén,

³¹ Uo. 10. kép.

³² Malonyay Dezső: *A magyar nép művészete*. Bpest, 1907. I, 250 l. 380. kép, felülről az ötödik minta.

³³ L. ehhez 2. közleményünk 17. képét.

³⁴ Renaissance-mintájú szász hímzéseket közöl Sigerus Emil: *Siebenbürgische-sächsische Leinestickereien*. 3. Sammlung. Hermannstadt, 1922. VIII. tábla 38. és 46. minta.

szélesednek el a magyarok kezén is, nyilván szász hatásra. — A hímzés hossza 62, szélessége 16.5 cm, a mesterke 3—3 cm.

Méginkább szász mintájú a 39. kép hímzése. A különböző stfluskörökbe tartozó, egymással semmiféle kapcsolatban nem lévő, kisebb-nagyobb díszítmenyek szervesen egymás mellé helyezése, a merev és gyakran negatívhatású mintaelemek kizárólagosan az erdélyi szász hímzéseken fordulnak elő.³⁵ A feltűnően apró, finom és keskeny mesterke itt újra a helyi jelleg egyetlen képviselője, avval a vékony vonalból álló elválasztócsikkal együtt, amely a szászok sokszor ujjni széles és mintás ilyen szegélyvonalától élesen elüt. — A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) készült hímzés hossza 48, szélessége 27 cm, egy-egy mesterkéje 2.5 cm.

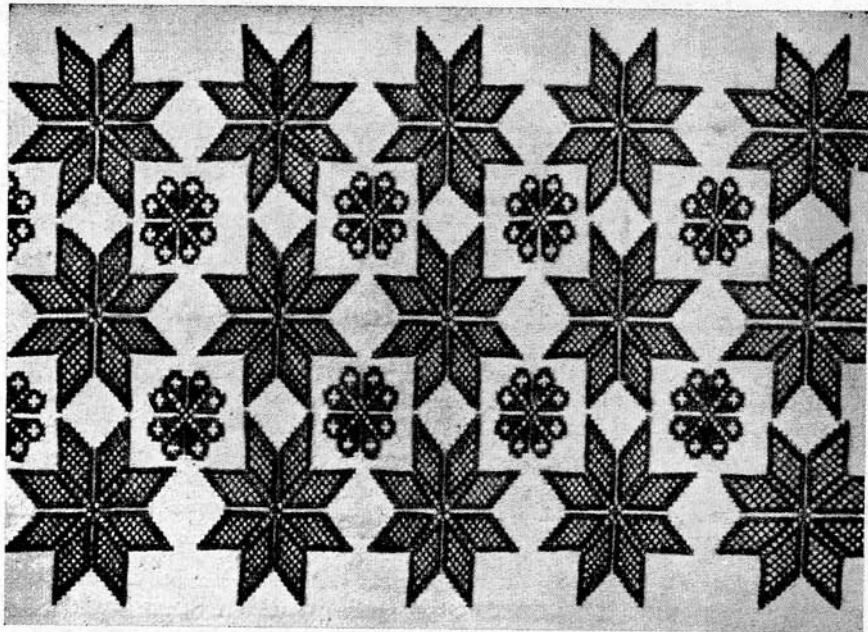
A 40. képen látható sajóudvarhelyi párnavég mintázata evvel szemben inkább magyar szellemben fogantnak látszik. Mintája egységesen elgondolt, egyszerű és világos, könnyen áttekinthető és levegős. Mindössze a negatív mintázatú négyszögek idegenszerűek, bár e vidéken, mint az előbbieken láthattuk, nem ritka az ilyen megoldás — s méginkább nem az aránylag széles és ugyancsak negatív mintázatú szélső elválasztóvonalak alkalmazása. Ilyen széles és mintás, — különösen negatív-mintás — elválasztóvonalak a szász mintákon szerepelnek, s erdélyi magyar nyelvterületen, a torockai hímzés kivételével, sehol sem fordulnak elő, s a mezőségi munkákon sem találkoztunk velük ezideig. Művészi szempontból igen jó megoldás a sűrűn hímzett csillagok, félig tömör keretnégyszögek és ritkás, laza kis kockák összessége. Az utóbbiak az e vidéken kedvelt, minden második kockányi területet üresen hagyó hímzőmód eredményei. A mesterke újra sajátosan helyi: keskenysége, aprólékos, finom, s erősen tagolt mintája minden tekintetben jellemzően mezőségi. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég hossza 51.5, szélessége 20 cm, egy-egy mesterkéje 3 cm.

Végül öt, Mezőveresegyházáról származó párnavéget közlünk; ezek, mint valamennyi eddig tárgyalt község hímzés-kincse, mintázatban is, kivételben is igen változatosak, mégis, mindegyik rokon a vidék más falvaiból előkerült kézimunkáival.

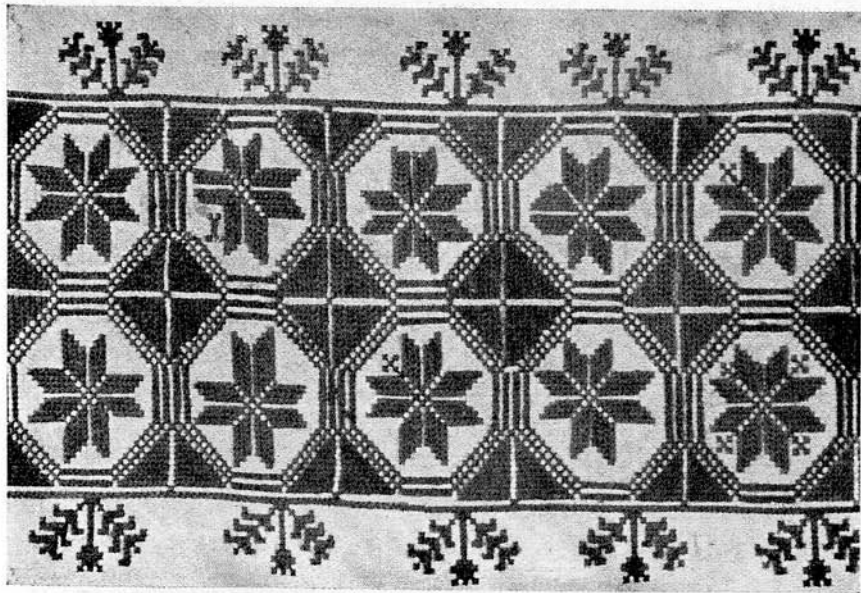
A 41. kép mintájának újra némi szász íze van: a kétféle, egymással össze nem függő díszítmenyek, a szögletes alakú szegfűk, s a négy virág középponti, összefűzési módja mutat erre, valamint az egész mintán elömlő bizonyos merevség. Evvel szemben az egész mustra levegős, laza elrendezése magyar hávozra vall, s méginkább a mesterke, mely apró, finom és ritkás mintázatával egyik igen jellemző képviselője az e tájon általános mesterke-típusnak. — A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrottal) hímzett párnavég hossza 57, szélessége 18.5 cm, egy-egy mesterkéje 2.5 cm széles.

Az ismert virágbokros mustrát középtengelyes elrendezésben látjuk a 42. képen, mégpedig jól átgondolt, kiegyensúlyozott és egyöntetű megformálásban. E kiforrottság minden bizonnyal hosszas gyakorlat eredménye:

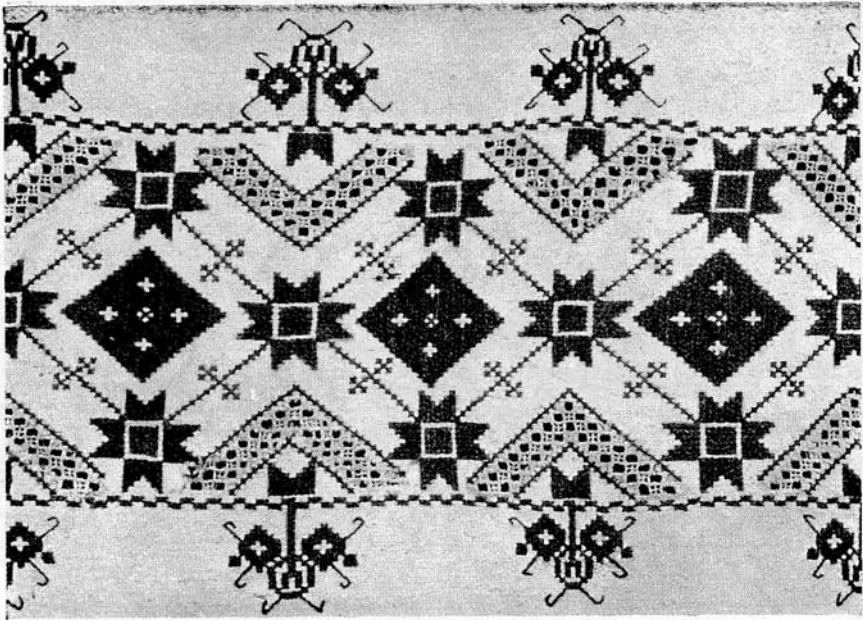
³⁵ Vö. Roth Victor: *Geschichte des deutschen Kunstgewerbes im Siebenbürgen-Strassburg*, 1908. XXX. t. — Ugyanitt a XXX. táblán a szász hímzésekre jellemző széles mesterkemintákat láthatunk.

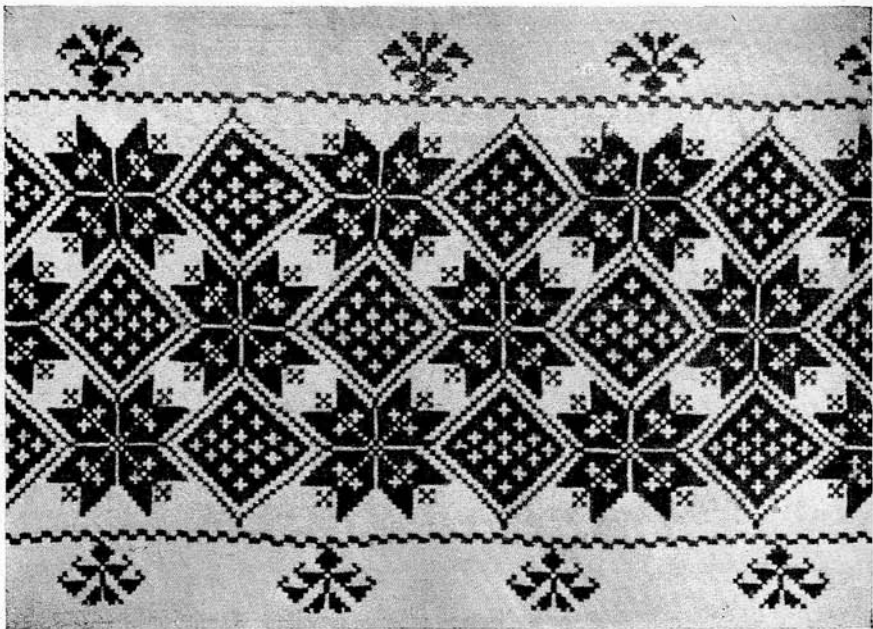
1. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 19].

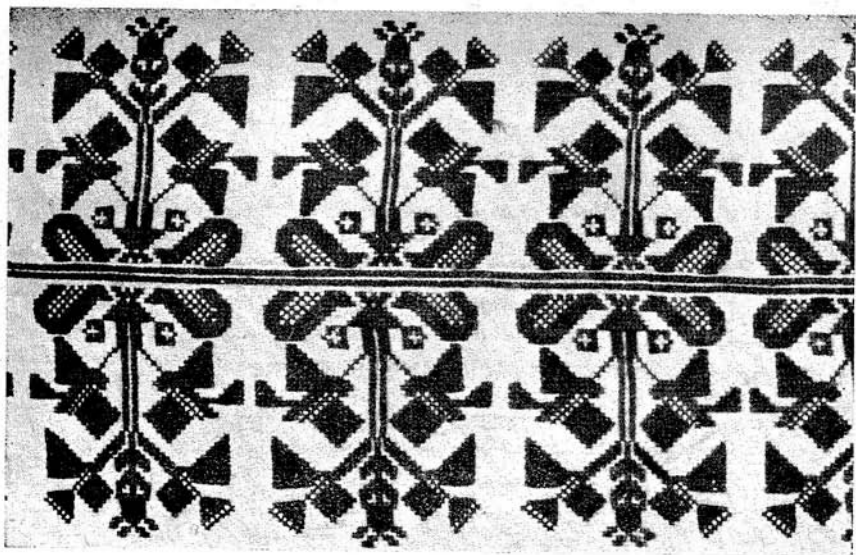
2. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 12].

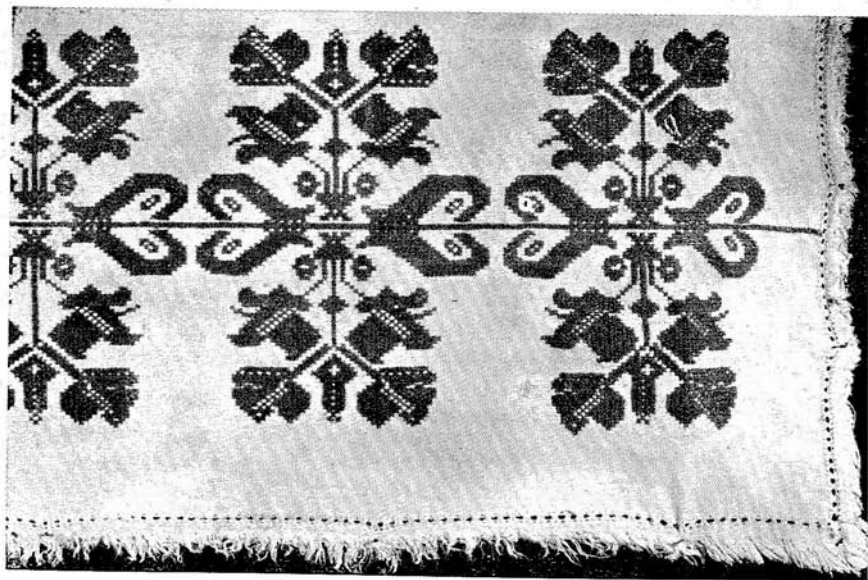
3. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 13].

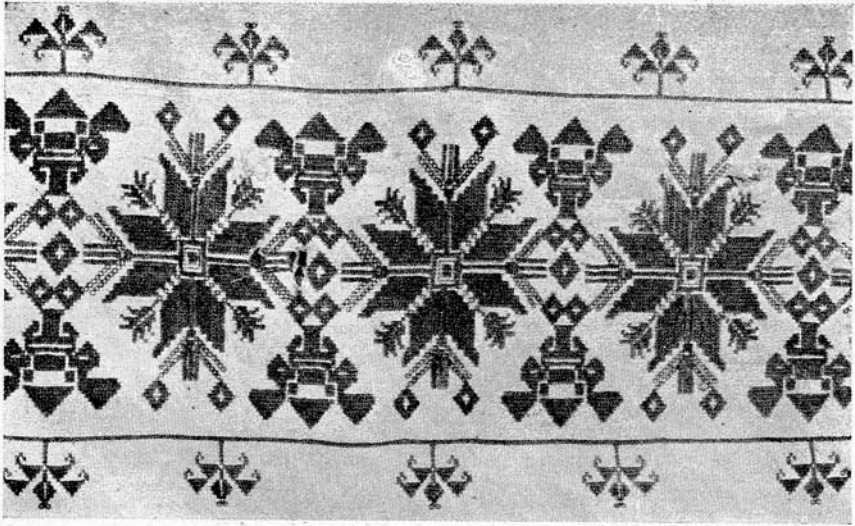
4. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 11].

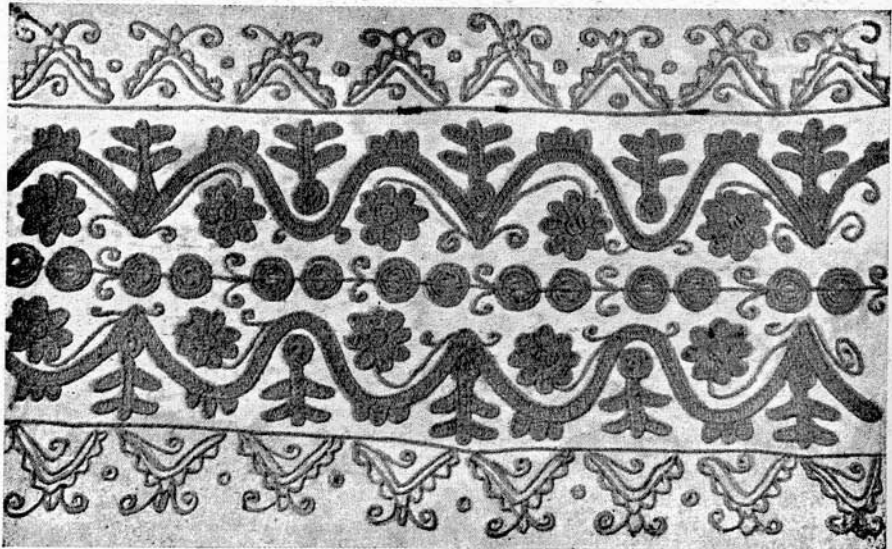
5. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 17].

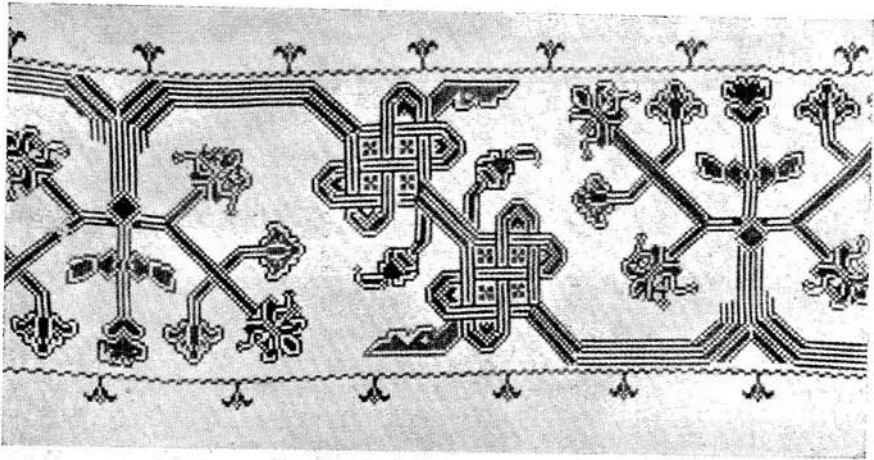
6. Lepedőszél-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 18].

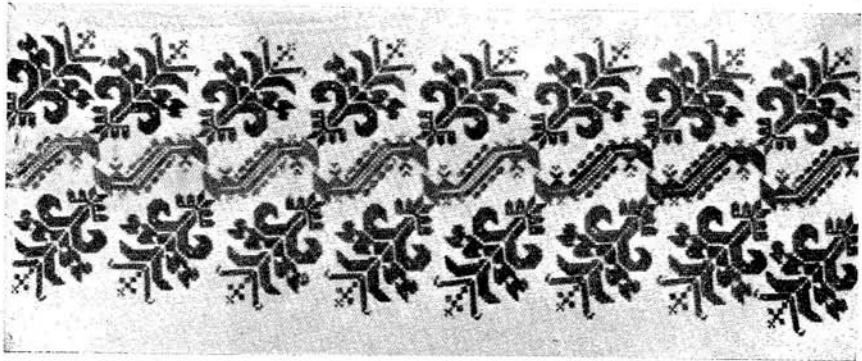
7. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 14].

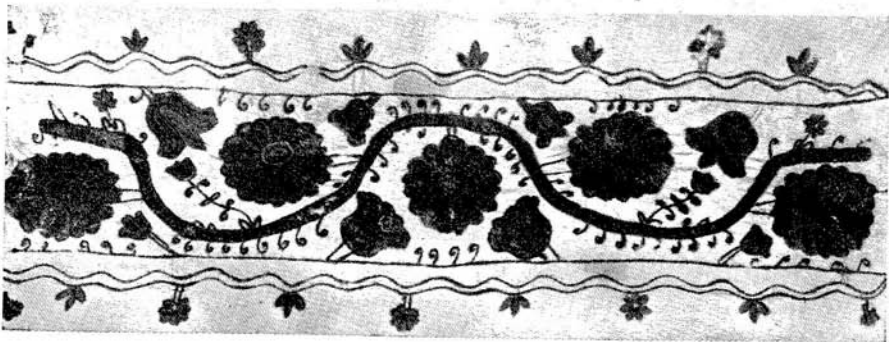
8. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [236].

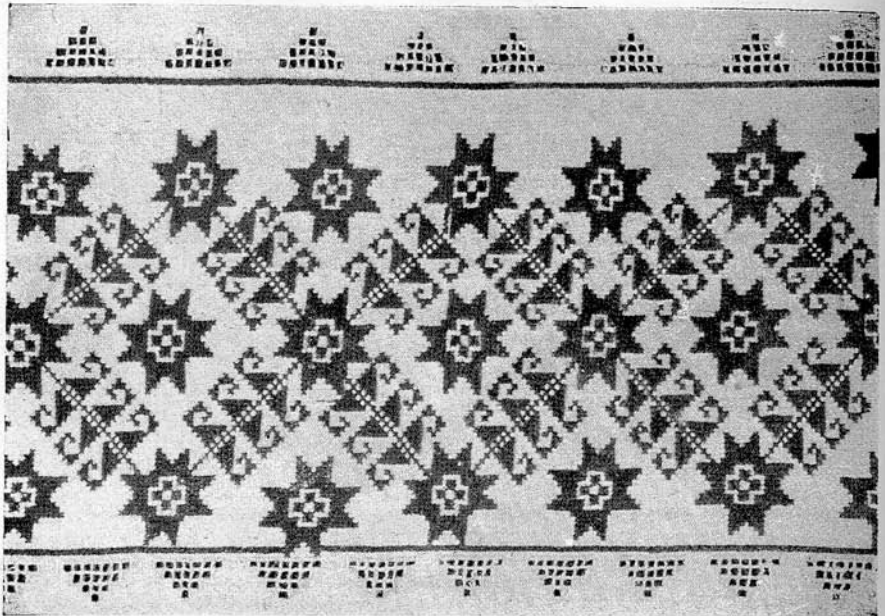
9. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 16].

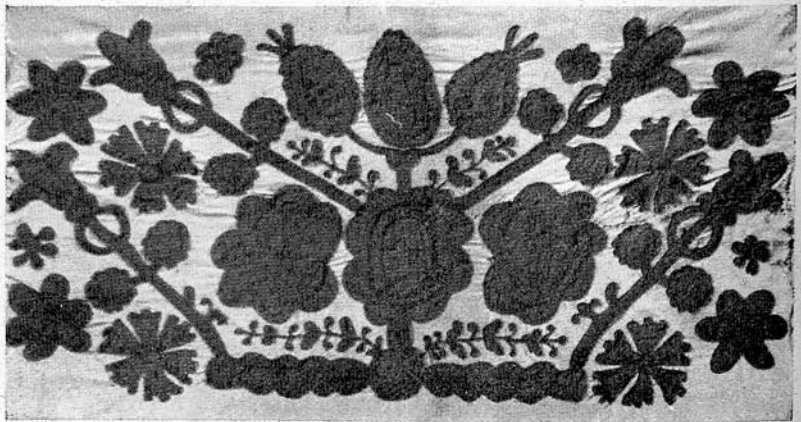
10. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [Sz. 10].

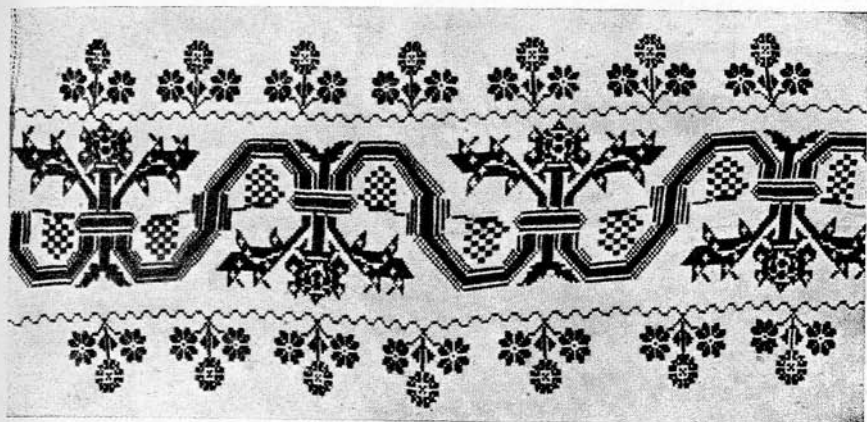
11. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [233].

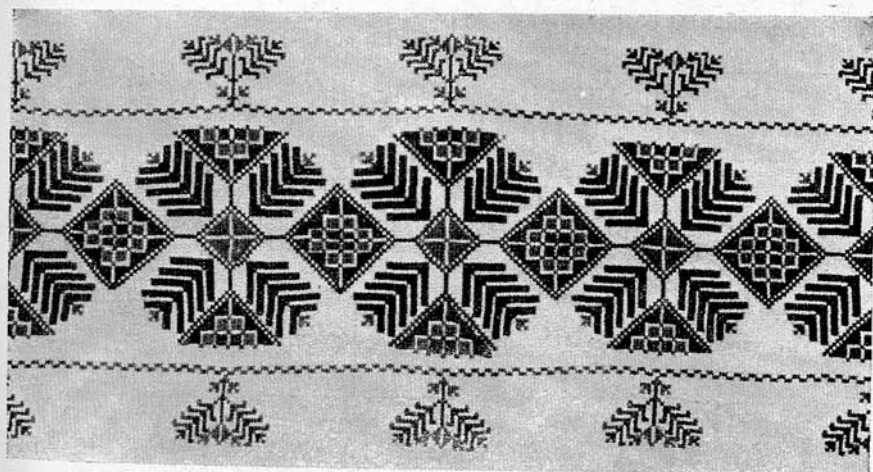
12. Párnavég-hímzés (Feketelak, SzD.) [Sz. 22].

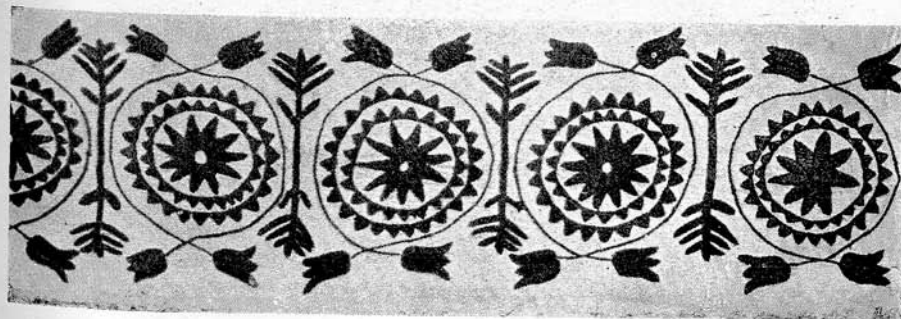
13. Párnavég-hímzés (Búza, SzD.) [233].

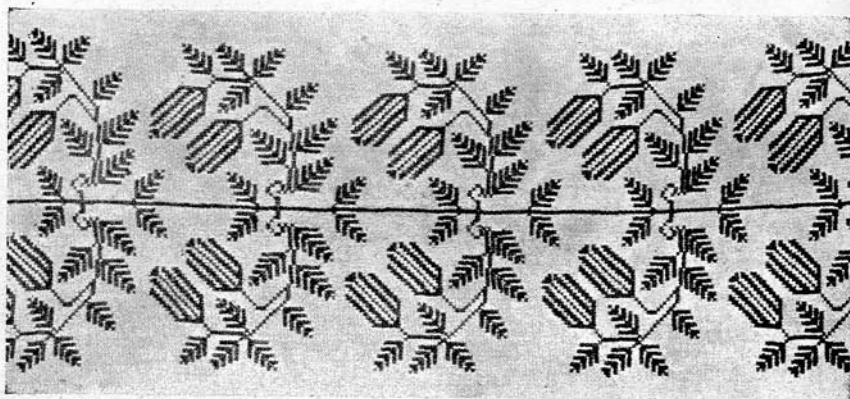
14. Párnavég-hímzés (Feketelak, SzD.) [120].

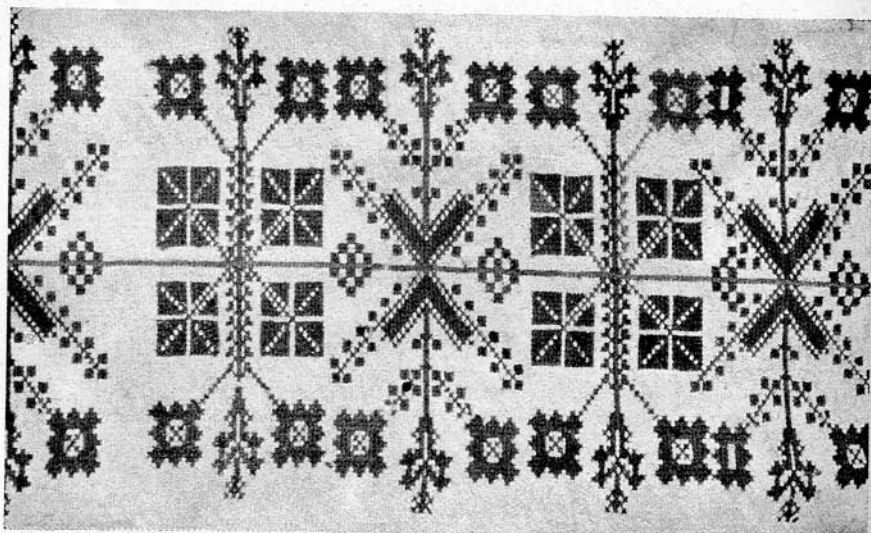
15. Párnavég-hímzés (Feketelak, SzD.) [110].

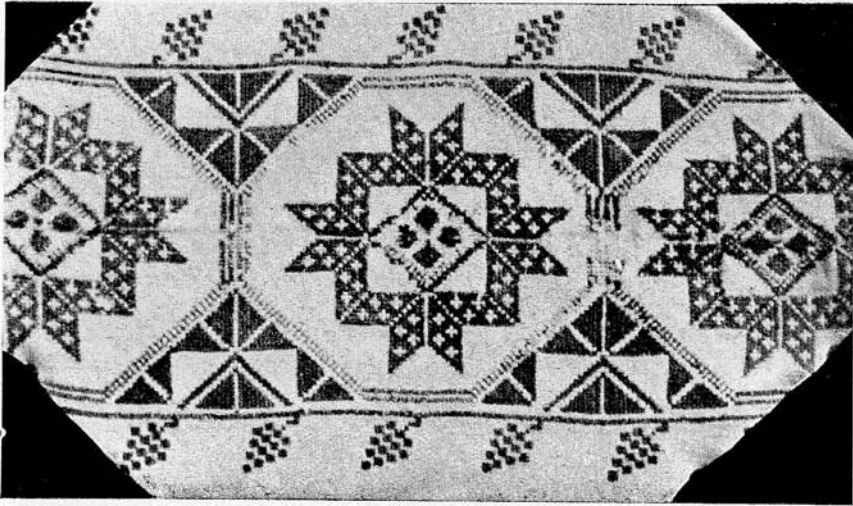
16. Derekaljvég-hímzés (?) (Feketelak, SzD.) [Sz. 20].

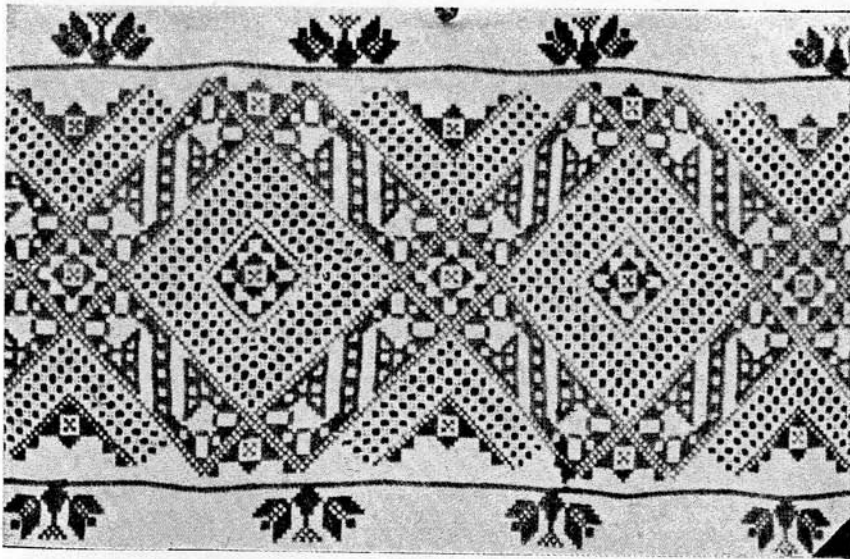
17. Párnávég-hímzés (Feketelak, SzD.) [115].

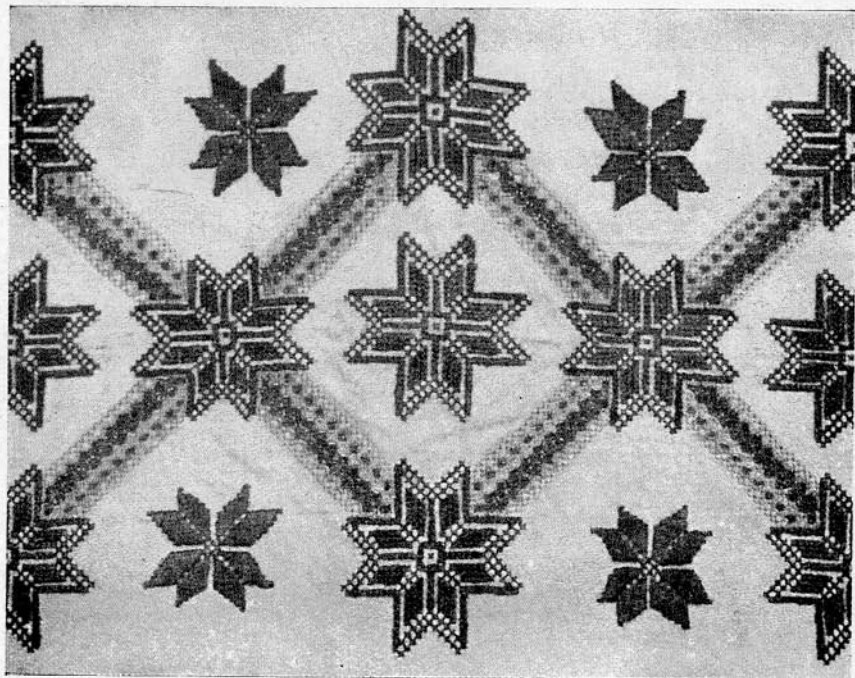
18. Párnávég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 32].

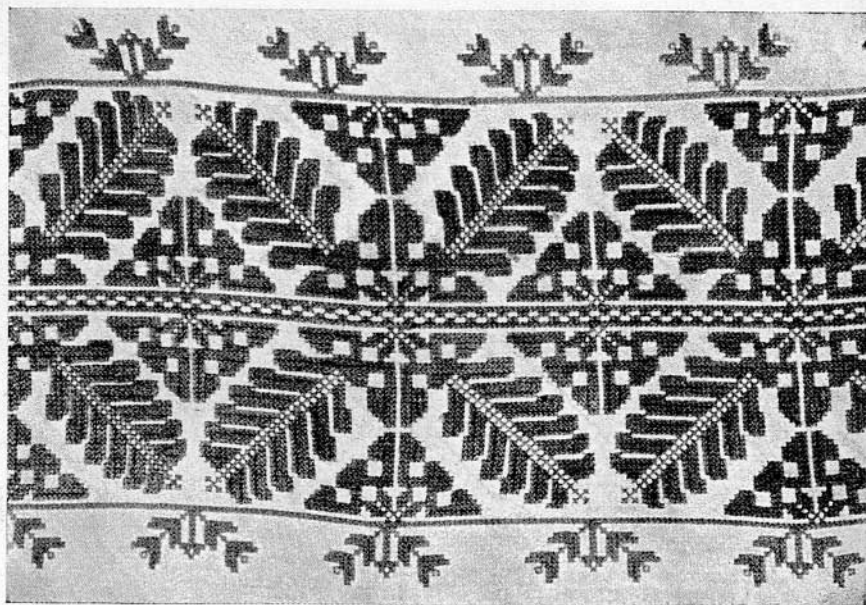
19. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

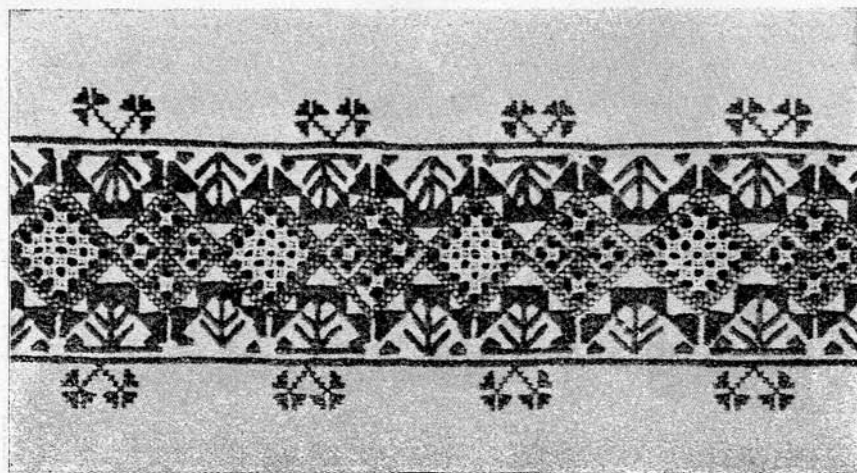
20. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

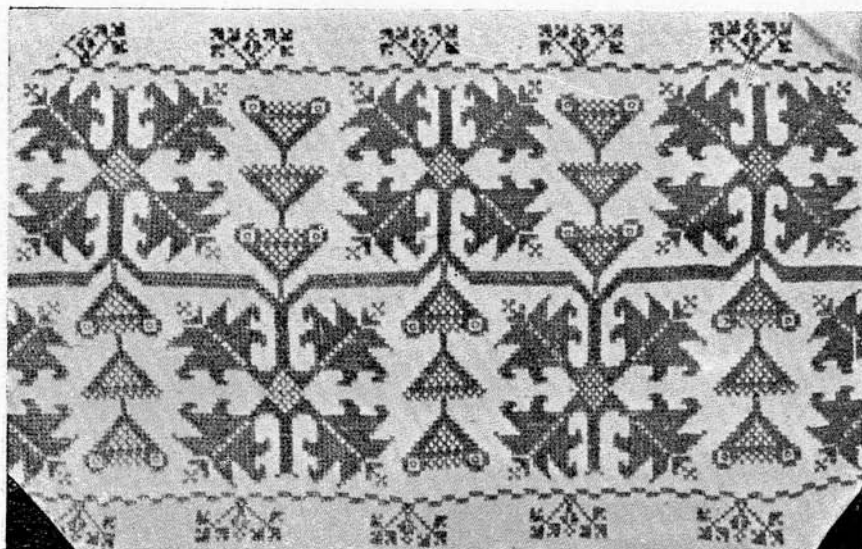
21. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 33].

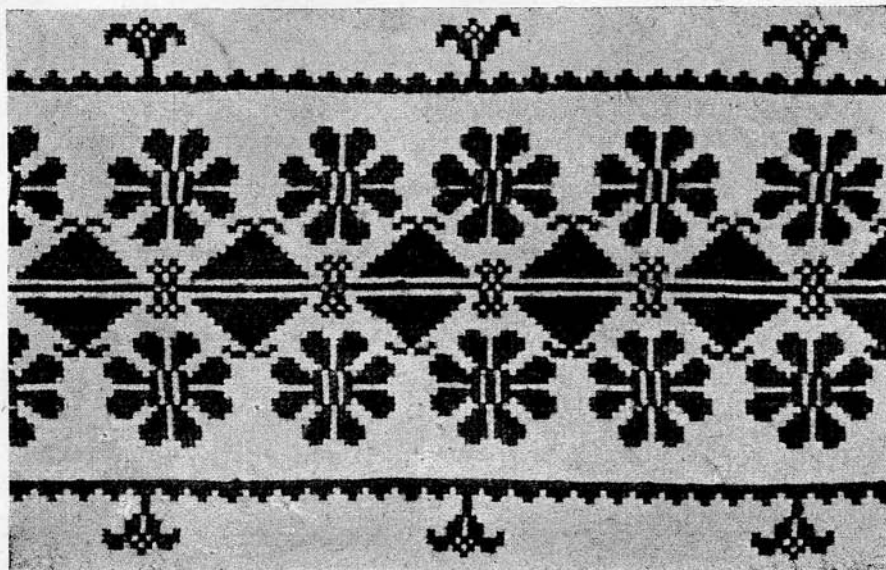
22. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 23].

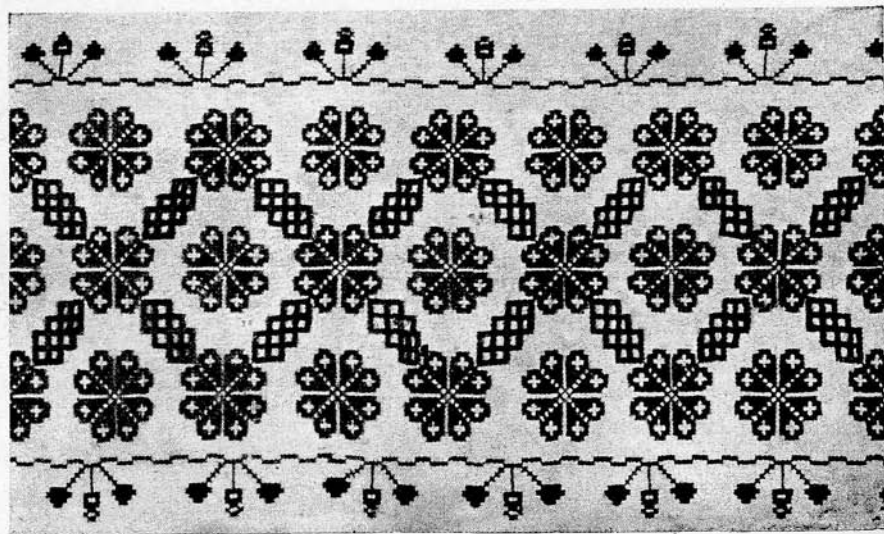
23. Derekaljvég-hímzés (?) (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

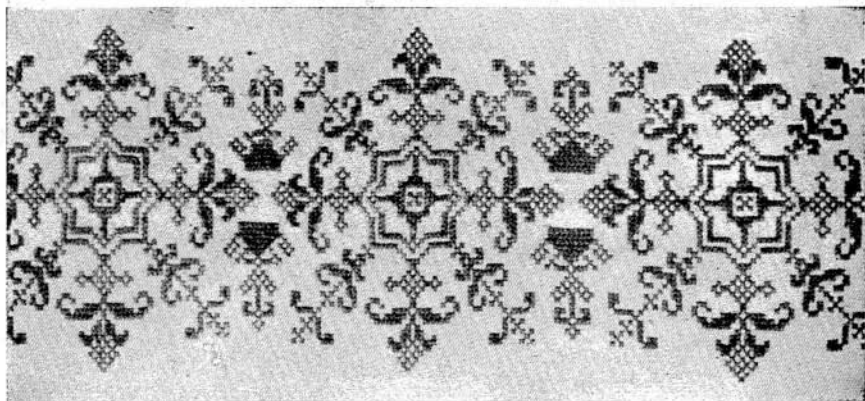
24. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

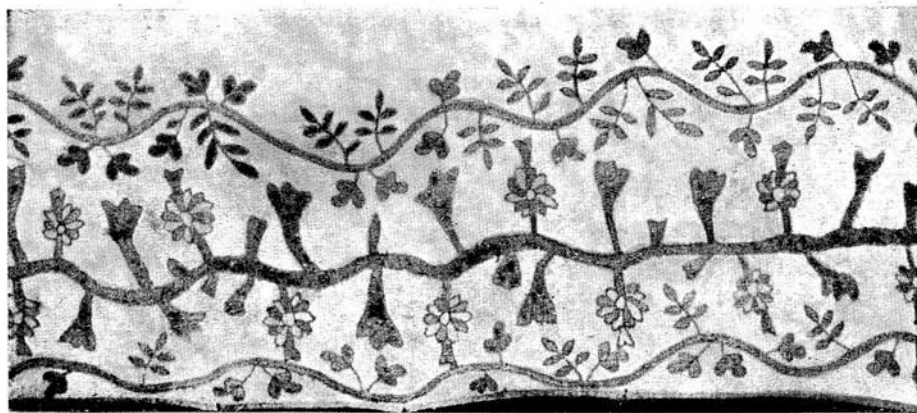
25. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 30].

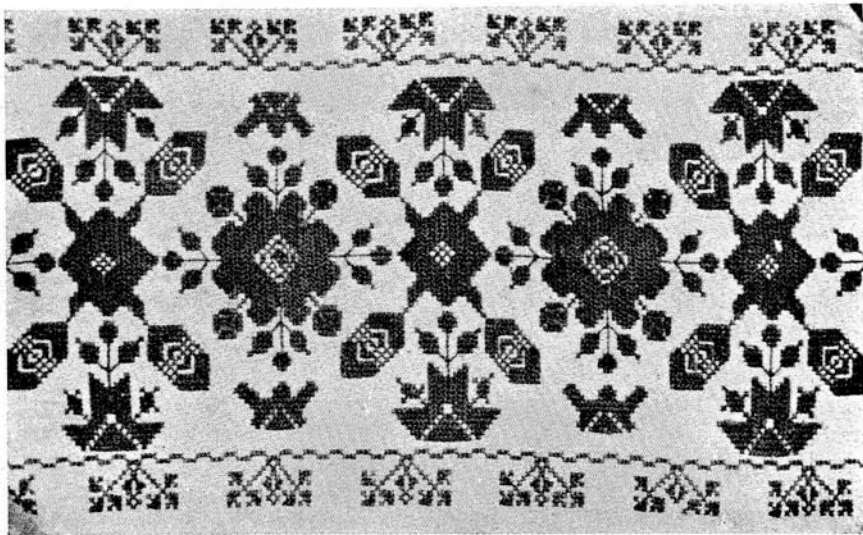
26. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 31].

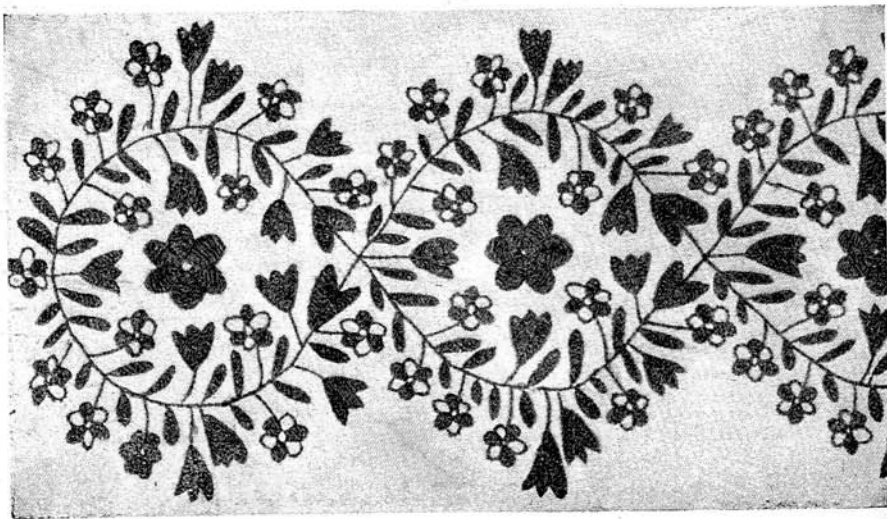
27. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

28. Derekaljvég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

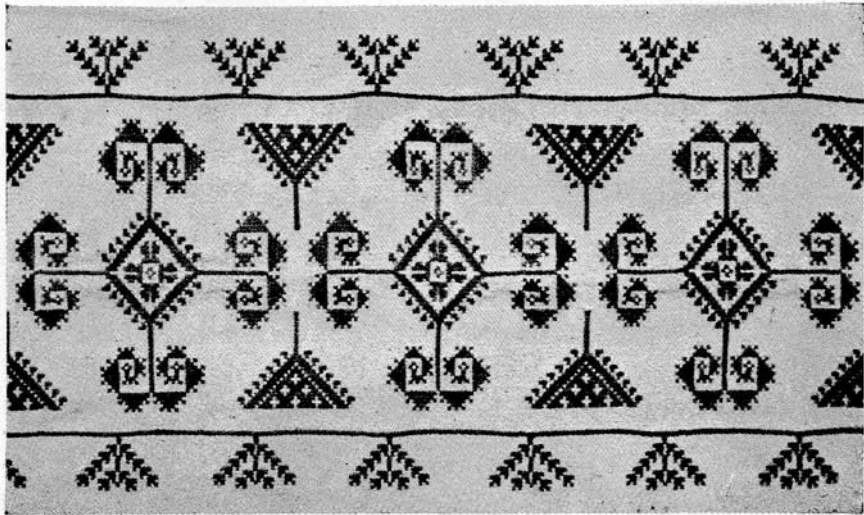
29. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Dv.].

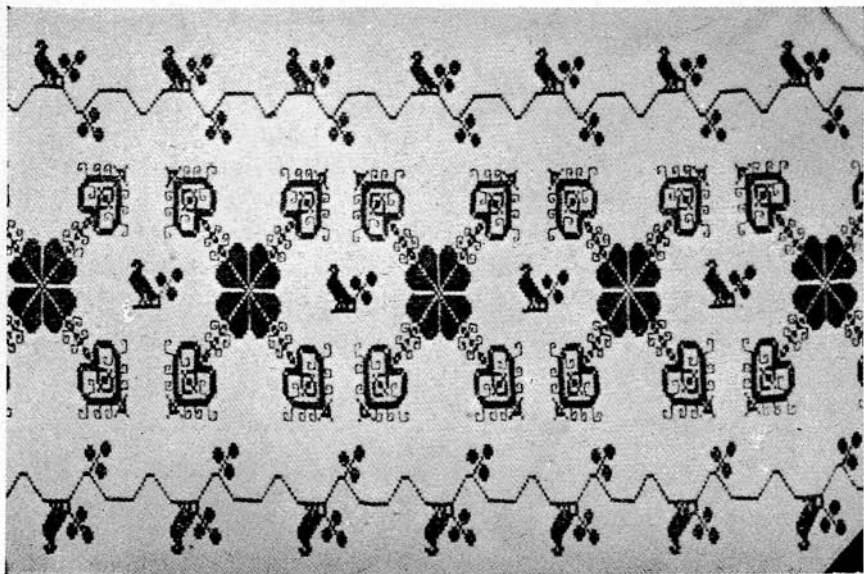
30. Párnavég-hímzés (Nagydevecser, SzD.) [Sz. 9]

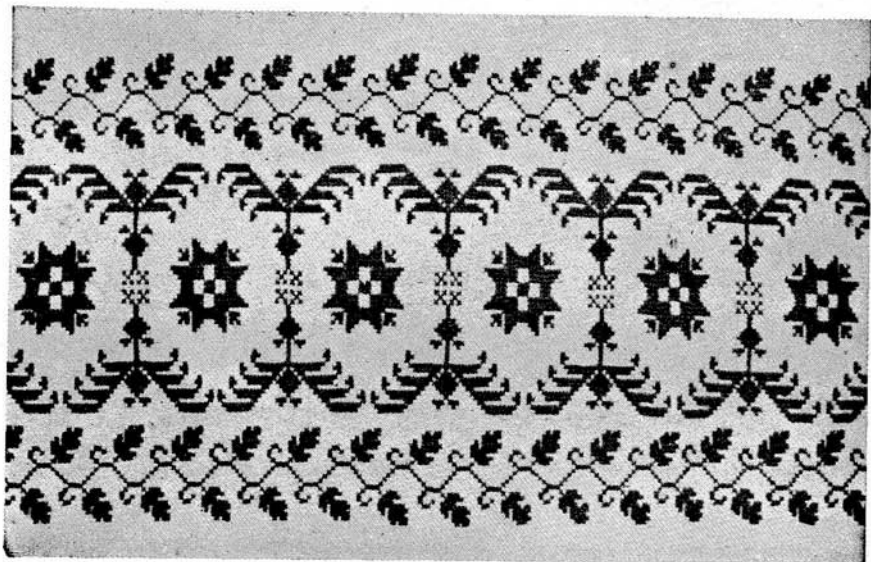
31. Hímzett abrosz (Nagyvevecser, SzD.) [Szabó T. A. tulajdonában].

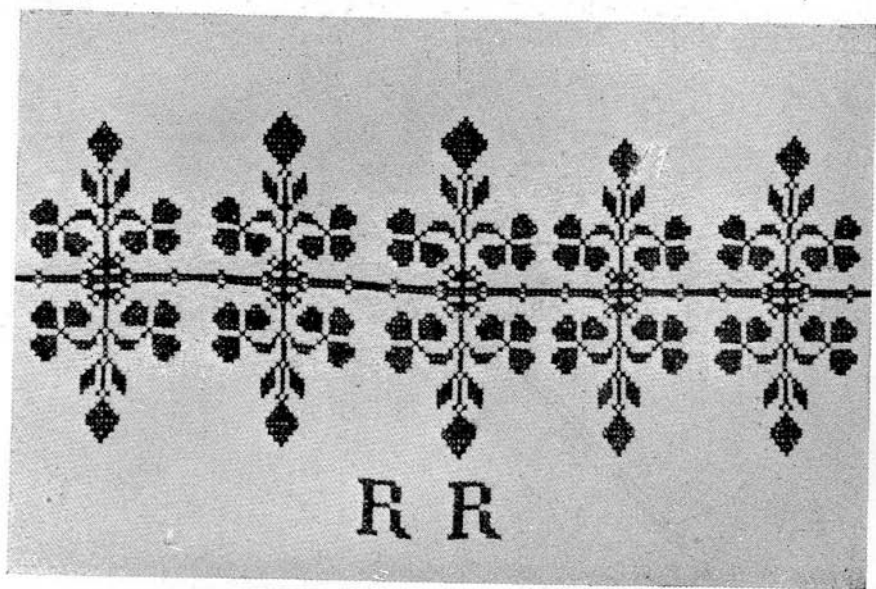
32. Párnavég-hímzés (Szászníres, SzD.) [Dv.].

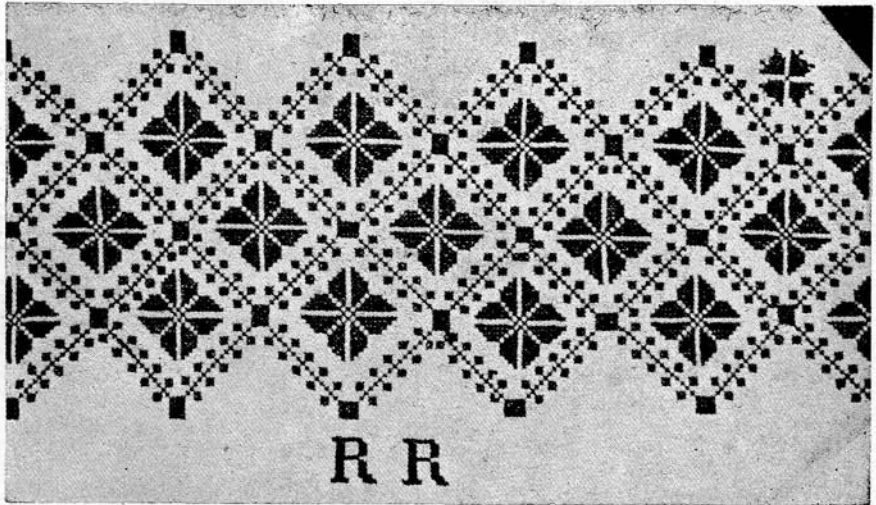
33. Párnavég-hímzés (Szászníres, SzD.) [Dv.].

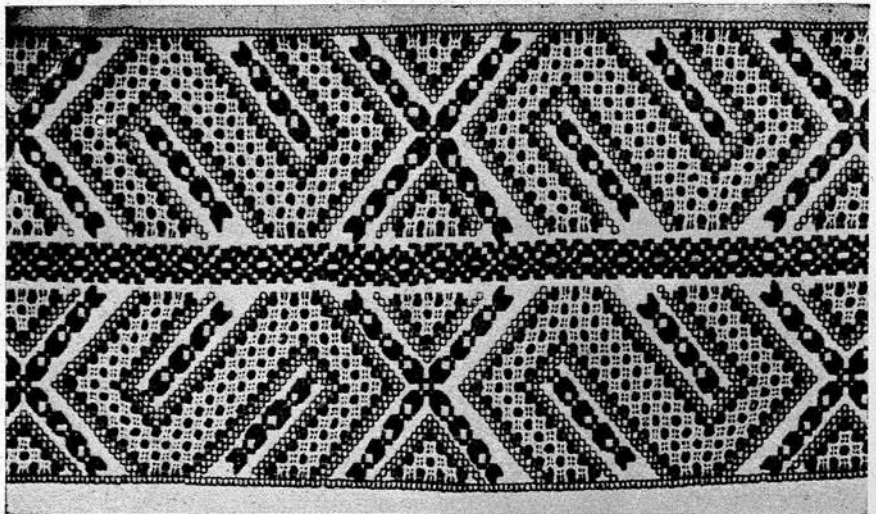
34. Párnavég-hímzés (Szásznyíres, SzD.) [Dv.]

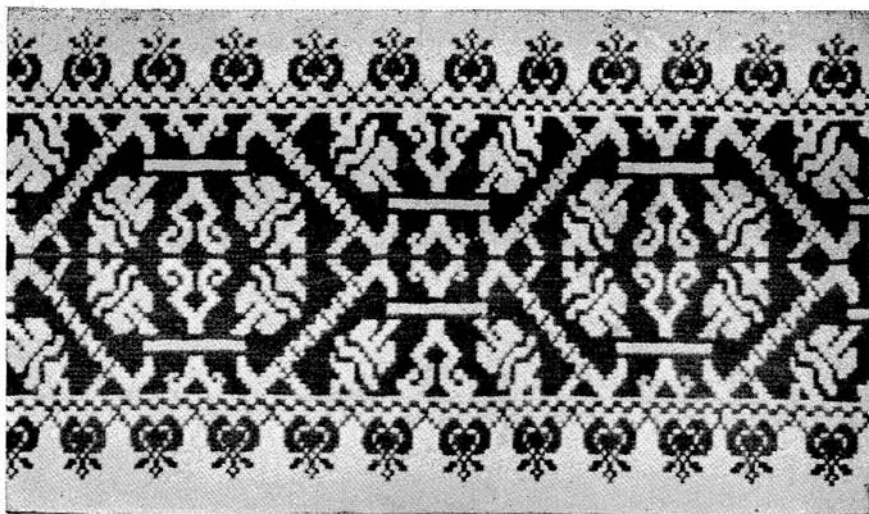
35. Párnavég-hímzés (Bálványosvára, SzD.) [Dv.]

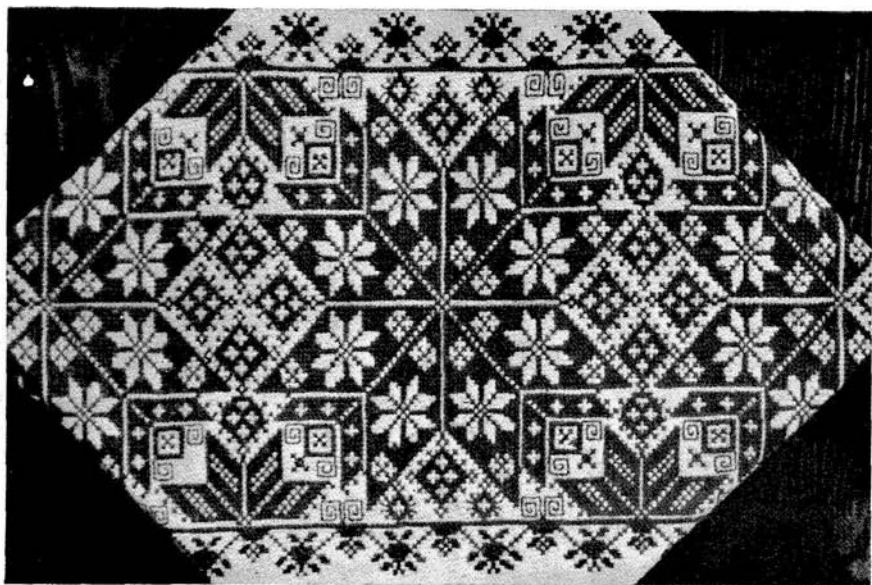
36. Párnavég-hímzés (Bálványosvára, SzD.) [Dv.].

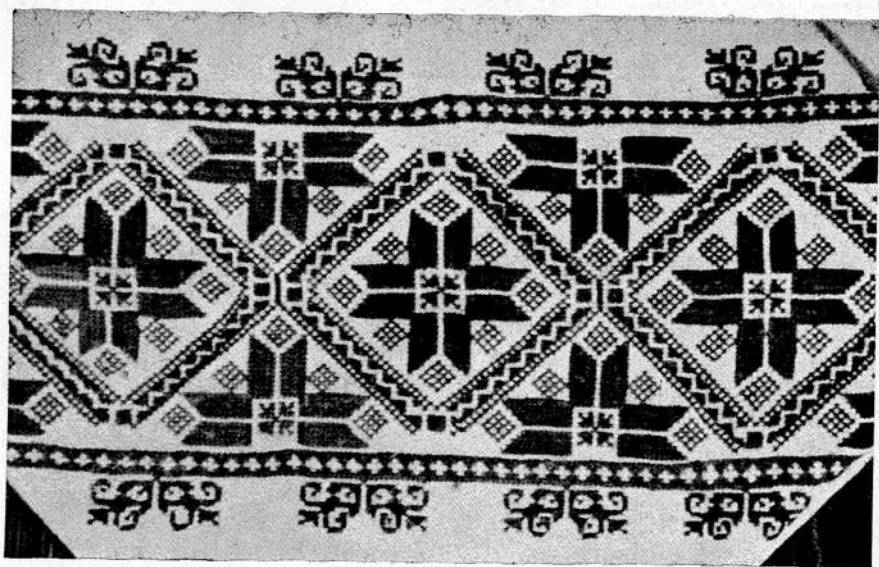
37. Párnavég-hímzés (Apanagyfalu, SzD.) [Dv.].

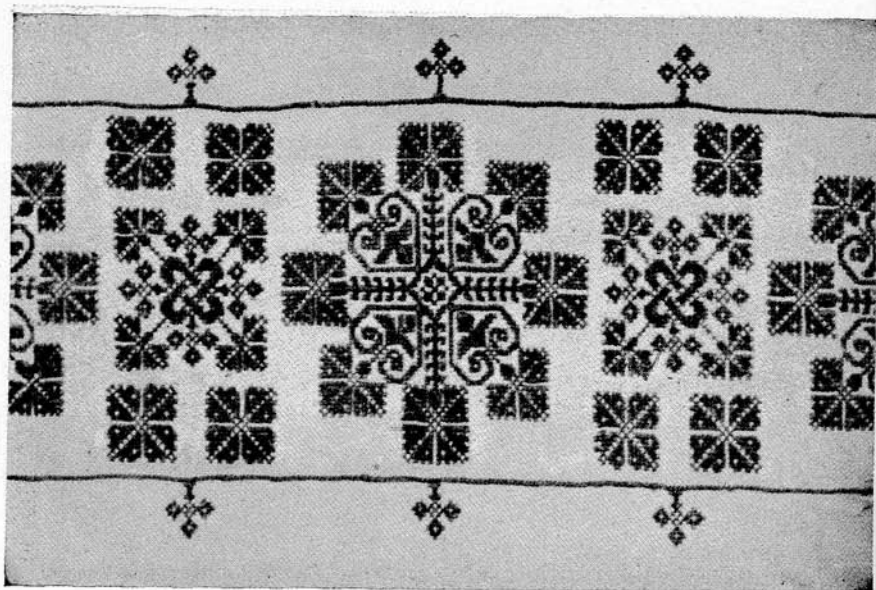
38. Párnavég-hín.zés (Apanagyfalu, SzD.) [Dv.].

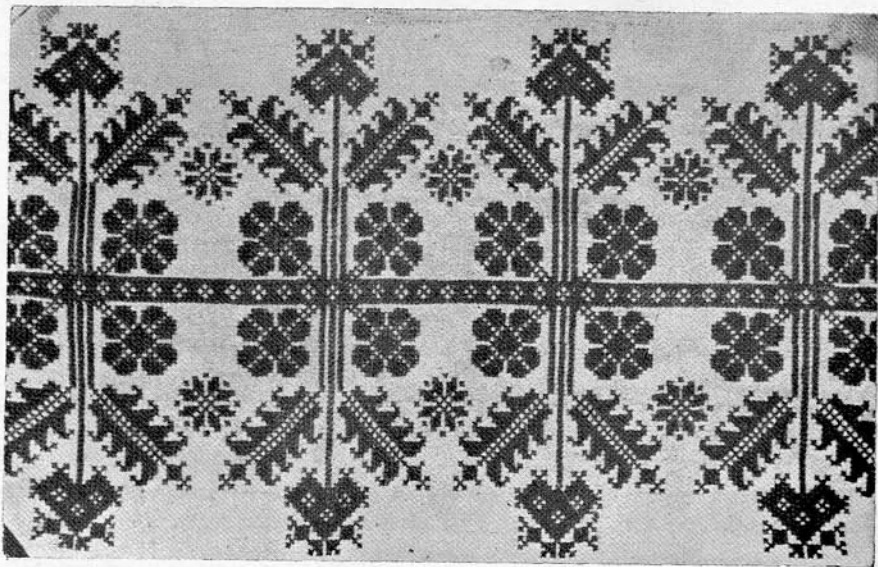
39. Párnavég-hímzés (Sajóudvarhely, SzD.) [Dv.].

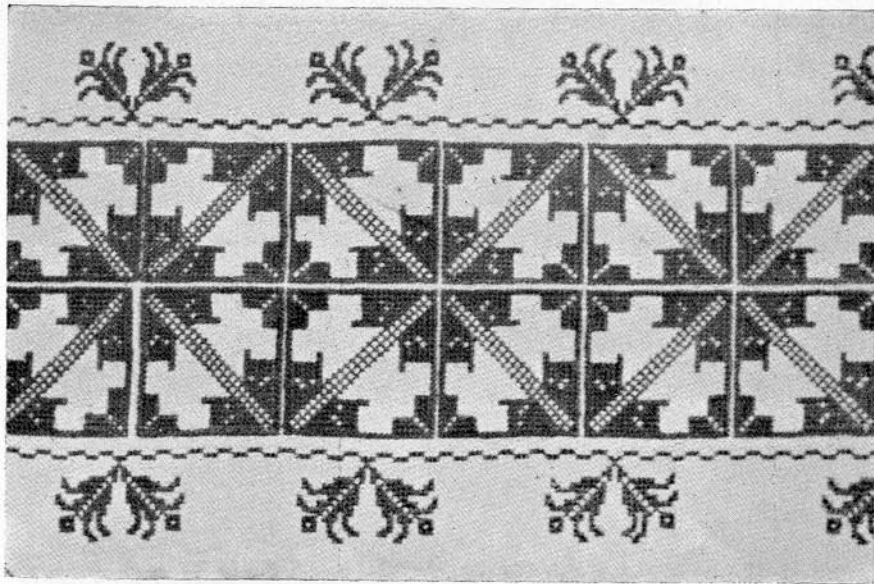
40. Párnavég-hímzés (Sajóúdvárhely, SzD.) [Dv.].

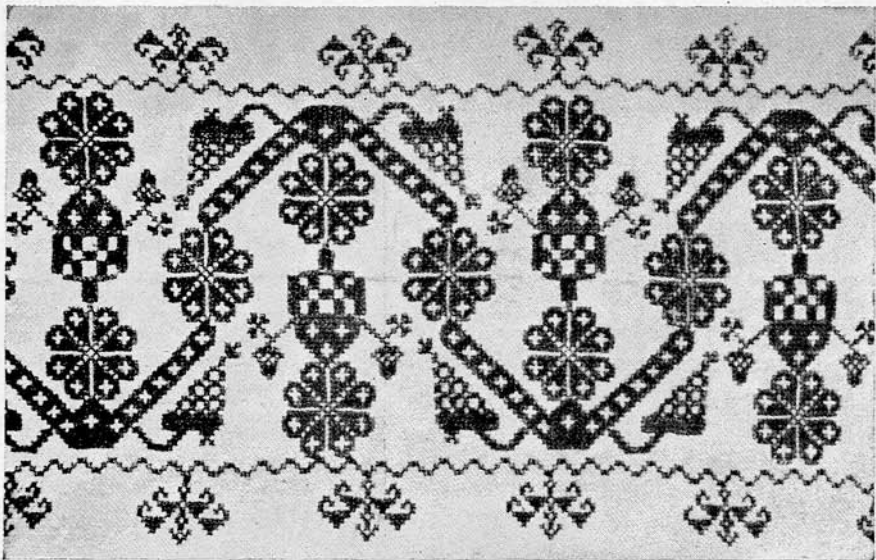
41. Párnavég-hímzés (Mezővereseháza, SzD.) [Dv.].

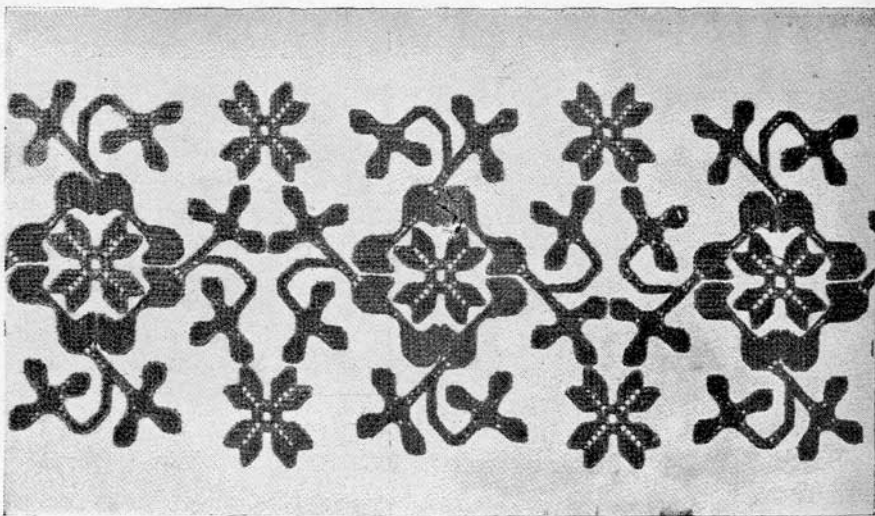
42. Párnavég-hímzés (Mezőverese gyháza, SzD.) [Dv.]

43. Párnavég-hímzés (Mezőverese gyháza, SzD.) [Dv.]

44. Párnavég-hímzés (Mezőverese gyháza, SzD.) [Dv.]

45. Párnavég-hímzés (Mezőverese gyháza, SzD.) [Dv.]

ezt itt nem a hímző személyes képességeivel, hanem a minta élettartamával kapcsolatban értjük. A mesterke teljesen eltűnt, vagy beolvadt a középminatába. — A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett párnavég hossza 58.5, szélessége 22 cm.

Különös, szokatlan minta a 43. képen látható. Efféle merev, szegletes hímzésfelületekkel nem igen díszít a mezőségi nép. A tömör, tagolatlan díszítmények és a hímzellenül maradó vászonrészek között igen éles az ellentét, sehol sem találjuk a szokásos átmenetet. Még leginkább a hálószerű besztást hangsúlyozó vonalak hímzés módja, tört vonala kapcsolódik az eddig látottakhoz. A mesterke és fogazottszerű elválasztóvonalára újra jellemzően mezőségi, a finom, apró és erősen tagolt kehelyvirágok ilyen párosan ismétlődő elrendezésben is fordultak már elő (l. pl. a 40. képet is). A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett párnavég hossza 56, szélessége 18 cm, mesterkéje 3—3 cm.

A 44. képen a kedvelt füzérmintáknak egy az eddigiektől eltérő változatát látjuk. A nagyobb és kisebb, tömöttebb és lazább részletek közötti arány kellemes, a mintának többi társától eltérő volta talán abban rejlik, hogy a füzér kétoldalán kinövő virág követi magának a füzérnek vonalát. Újra a mesterkére kell rámutatnunk, mint a helyi stílus letéteményesére. Fogazott elválasztó-vonalával, s jellemző díszítményeivel az előbbieknél már többször találkoztunk. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett párnavég hossza 54, szélessége 19 cm, egy-egy mesterkéje 3 cm.

A 45. kép mintája Erdély más tájain is szerepel, főként úrihímzések mintájaként. A mezőségi anyagban is láttunk már ilyet.³⁶ Első rápillantásra kissé zavaros, ha figyelmesebben szemléljük, észrevesszük, hogy egy nagy díszítmény ismétlődik, s ezen ismétlődő elemek közé illesztettek térkitöltés céljából fenn és lenn egy-egy, középpütt is szereplő kisebb virágot. Ezáltal a díszítendő sáv teljesen betöltődik. A földíszítmény az a forgórózszerű minta, amely — mint említettük — török hatásra vált kedvelté XVII.—XVIII. századi úrihímzéseinken. Népi alkalmazását a Mezőséghez közeleső területen, a Szilágyságban is láthattuk.³⁷ E mintánkon meglehetősen tagolatlan, foltszerű kivitelezésben lép elénk, kissé eltérően a kötött technikájú mezőségi hímzések aprólékos, részletező mustráitól, s inkább a vidék szabadrajzú mintáinak kidolgozásmódjára emlékeztet. E hímzésünkön még nem látjuk a középtengelyes elrendezés felé való haladás nyomait, ami az idézett szilágysági munkán már világosan kivehető. A mesterke elmaradt. A piros pamuttal, keresztöltéssel (szálánvarrattal) hímzett párnavég hossza 60, szélessége 14.5 cm.

³⁶ Egy magyarpalatkai abrosz szórt díszítményeként (L. 2. közleményünk 16. képét).

³⁷ L. ehhez id. munkánk 32. ábráját.

A hímzések összefoglaló jellemzése

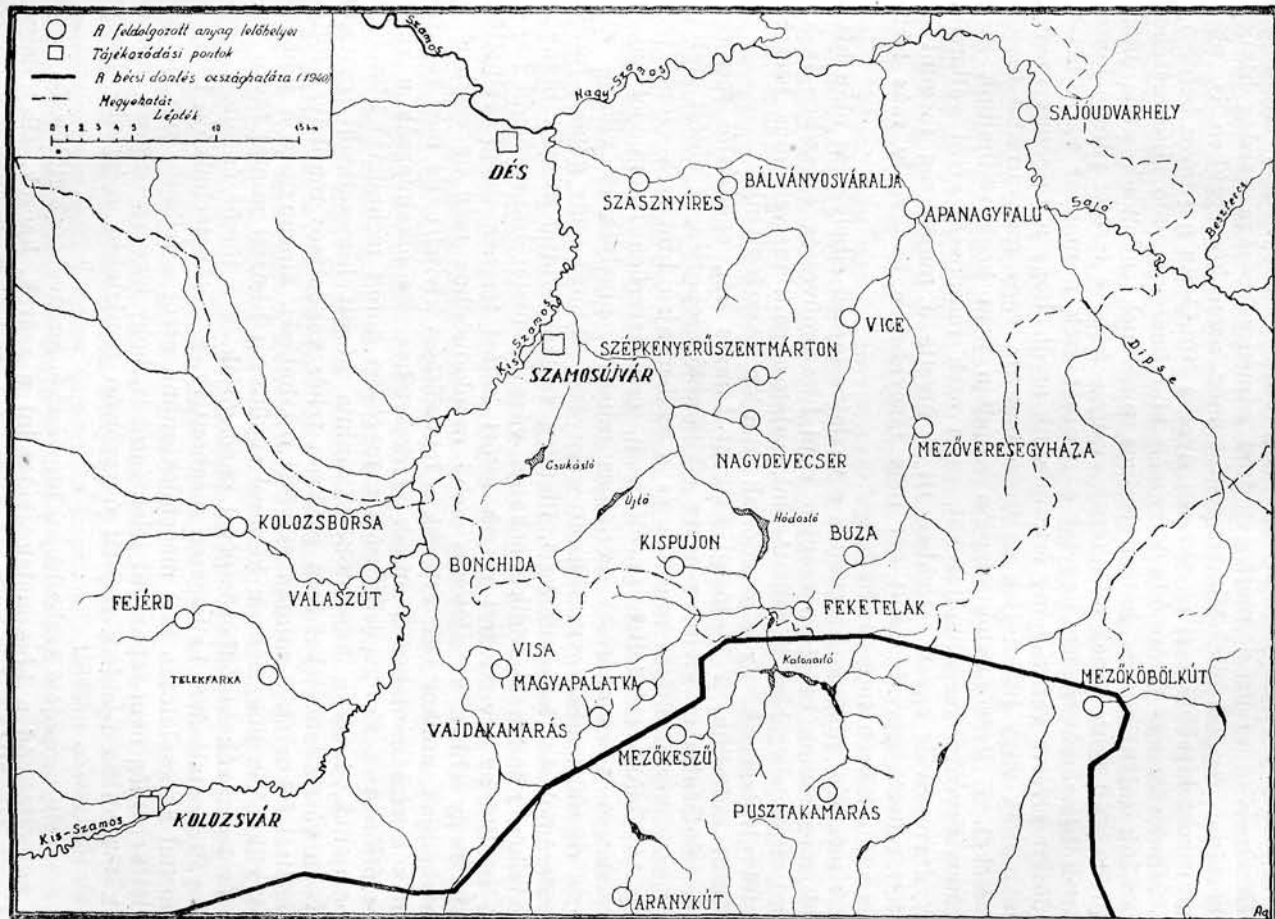
Az egyes falvak hímzésdarabjainak egyenként való vizsgálata után érdekes összefoglalni azt, hogy milyen tanulságok adódnak e 136 darab mezőségi hímzés vizsgálatából.

Mint az itt közölt térkép is szemlélteti, a bemutatott hímzések a Mezőség északi részéből származnak. A délebbi részről, különösen Maros-Torda vármegyéből, nem ismerünk tárgykörünkre vonatkozólag semmi anyagot, minthogy ott ezirányú gyűjtés mindezeideig nem történt.

Nyugaton e hímzésfajta úgyszólván közvetlenül Kolozsvárig terjed, s ez a város választja el Kalotaszeg gazdag hímzésvilágától. Északon e munkák elterjedését nagyjából a két Szamos vonaláig tudjuk nyomon követni. Északkelet és kelet felé a nemzetiségi határ látszik elválasztóvonalat képezni a rumén, illetőleg szász néptömegek másfajta hímzőgyakorlata felé.

A mezőségi magyar hímzés, e tájbeli elhelyezkedésének megfelelően tartja a kapcsolatot a szomszédos és közeli népi hímzőterületek gyakorlatával. Szabadrajzú hímzései némileg Kalotaszeg „írásos“ munkáival rokonok, hiszen — végső soron — azokhoz hasonlóan néhány elnagyolt, kevésbé tagolt, vaskos folthatású díszítmény tölti be a hímzendő felületet. A Szilágysághoz viszont a kötött technikájú, keresztöltéses, illetőleg szálánvarrott munkák kapcsolják, nemcsak az igen aprólékosan dolgozott, részletező és finom elemek hasonlósága dolgában, hanem az alakulásmenet iránya tekintetében is. Mind a szilágysági, mind a mezőségi hímzéseken ugyanis a minták törvényszerű fejlődése a középtengelyes elrendeződés felé halad, a mesterke pedig idővel a középminthoz hasonlóvá, abba beleolvad, vagy — gyakran e hasonulás nélkül is — elmarad. A Székelyföld varrottasáival ugyancsak a keresztöltéses mezőségi munkák tartanak kapcsolatot, amennyiben e jól tagolt minták mértanias elemeinek részletei, kiszögellő, szélső tagjai, járulékos elemei mindinkább természetszerűekké válnak, olyannyira, hogy néha már csak a mustra hálózata, szerkezete, a díszítmények elrendezése a régi, mértanias, maguk a díszítmények azonban már növényiekké alakultak át. Érdekes, hogy e vidék keresztöltéses szász hímzéseinek némely jellegzetességét a Mezőség keleti széléről való kézimunkákon mutathattuk ki, főként negatív minták előfordulásában, s néha szerkesztésbeli sajátosságokban is. De ezek a szász hatásról tanuskodó hímzések is számos mezőségi sajátossággal átitatottak. Ha egyéb nem, a mesterke mintázata és a középcsíkhöz való aránya marad meg a helyi — mezőségi — keretek között, néha pedig a szászos középminthában bukkan fel a középtengelyes elrendeződés felé haladás nyoma. A Felső-Marosmente hímzéseivel annyiban fedezhetünk fel kapcsolatokat, hogy ott is kedvelt a két színnek, a kéknek és pirosnak együttes alkalmazása, s hogy előszeretettel használják egyazon munkán a keresztöltéses és vagdalásos öltéstechnikát.

Hímzésanyagunk külön érdekessége abban áll, hogy kevert, rumén-magyar lakosságú területről való, s hogy míg a szász hímzések némely sajátossága egyes munkákon világosan kimutatható, addig egyetlen darabun-

A Mezőség felső részének térképázata

kon sincsen a legcsekélyebb nyoma sem rumén befolyásnak. Különösen figyelemreméltó ez azért, mert e terület rumén lakossága gazdag hímzőgyakorlattal rendelkezik. Mindazonáltal még azon községekben is, ahol a magyarság kisebbségben él, sincsen nyoma hímzéseinek a rumén befolyásnak. Mindössze egy öltésmódnak rumén kölcsönszóval való elnevezésében láthatnánk talán rumén hatást. Sajnos nincsenek adataink arra, hogy mennyiben áll fenn ennek ellenkezője, vagyis hogy e terület rumén lakosságának hímzőművészetén hagyta-e nyomot ezek a magyar varrottások. Mindössze elvétele van néhány értesülésünk arról, hogy a rumének maguk is használták vagy használják az ilyen magyar, vagy magyaroktól másolt hímzéseket. E gyér adatok alapján azonban nem kockáztathatunk meg általános érvényű megállapításokat, mert ezek mindössze arról vallanak, hogy a ruménség egyes esetekben itt is átvette a magyarság megunt és elvetett műveltségjait, mint azt más tárgykörben és Erdély más területein oly gyakran tapasztalhattuk.

A mezőségi magyar hímzésnek e vázlatos tájbeli elhelyezése után kísérjük meg annak helyét a magyar népi hímzőművesség egészében is kijelölni, típusjellegében körülhatárolni, sajátosságait, melyek más hímzésfajtától elválasztják, az elmondottak alapján összefoglalni.

Mint láthattuk, a mezőségi magyar hímzés két, egymástól megjelensre, mintázatra és kivitelre nézve elkülönülő csoportra, a kötött technikájú, azaz keresztöltéses munkák és a szabadrajzú hímzések csoportjára oszlik. Az előbb említettek aprólékosan, csipkeszerűen finom, jól tagolt és részletező, túlnyomórészt mértánias mustrák, amelyeknek világos rajzára, a díszítőelemek egymásközötti arányára a hímző nagy gondot fordít. E szálszámolásos, keresztöltéssel, illetőleg szálánvarrottal készült munkák némelyikén minden második kockányi vászonfelületet hímezetlenül hagynak, miáltal az így kivarrt részek áttört hatást tesznek. Megfigyelhettük azt is, hogy ehhez a sajátosan helyi munkamóddhoz még az esetben is ragaszkodnak, amikor már értértek a laposöltéses kivitelre, de még ragaszkodnak a régi mintához s annak szerkezetéhez. De alkalmazzák a valószínűs áttörést is. Fontos jellemzője a mezőségi kötött technikájú hímzések csoportjának, hogy a keresztöltéses minta között hímezetlenül maradó nagyobb vászonfelületeket igen gyakran fehér vagdalásos munkával töltik ki. Ezáltal fokozzák a munka művészi összhatását, amennyiben a jobbra piros, ritkábban kék, néha a kettővel együttesen hímezett mintát így a színek és technikák különbözőségével gazdagítják, s a tömör és áttört felületek váltakoztatásával kellemesen megbontják. E kötött technikájú hímzés-csoporttal kapcsolatosan kell megemlékeznünk arról a feltűnő, más hímzőterületeken még nem tapasztalt jelenségről is, hogy igen régi típusú minták élnek tovább az újabbak mellett úgyszólván napjainkig, mégpedig lényegesebb elváltozás nélkül.

A másik csoport a szabadrajzú hímzéseké, amelyeken legtöbbször használt két öltésmód a körvonalak (valamint a szárak, kacsok, stb.) dolgozására a láncöltés, olykor a száröltés, s a felületek betöltésénél alkalmazott margitöltés, ritkábban az átvarrt laposöltés. A körvonalak kivarrása olyan jellemzője a mezőségi szabadrajzú munkáknak, hogy egyedül erről kétséget kizáróan felismerhetjük őket. E körvonal hangsúlyozására néha

más szint is használnak, mint amelyet az illető díszítmény kivarrásához alkalmaztak, pl. pirossal hímzett felületeket kékkel varrnak körül. A minták maguk minden esetben növényiek, jobbra vaskos, foltszerű díszítményekkel. A vonalvezetés nem törekszik sem gondos rajzra, sem a minta pontos szemmeltartására, s az elemek részletei sokszor elvesznek. Az elnagyolt, leegyszerűsödött díszítmények aránytalanul megnövekednek, a kevésbé jelentős részletek (levelek, bimbók, stb.) rovására, amelyek idővel teljesen elmaradnak, vagy pedig csupán helyüket jelzi a hímző. Az ilyen minták igen gyakran a felismerhetetlenségig stilizálódtak, mindazonáltal egy bizonyos nagyvonalú lendületesség, sőt mozgalmasság ritkán hiányzik belőlük. Sokszor zsúfoltak a díszítmények, s megnövekedésük folytán szinte önálló életet látszanak élni a minta egészétől függetlenül. Ez az önállósulás aztán odáig megy, hogy pl. a virágok leválnak száraikról, eltávolodnak eredeti helyzetükből s szerepükből így kilendülve, végül új értelmet, jelentőséget kapnak a minta összességében. Ilymódon a mintáknak ez a — késői fokon, úgy látszik, törvényszerűen bekövetkező — szétesése, az elemek széttolódása sokszor már nemcsak a minta eredeti alakjának felismerését teszi lehetetlenné, hanem valósággal új mintát is hoz létre. Rámutatunk egyazon minta több változatán szemlélhető szétesési folyamatának vizsgálatakor arra, hogy „az egykori mintából... tulajdonképpen alig maradt meg egyéb, mint a feltelosztás azonossága... a felsőbb társadalmi rétegektől átvett, akaratlanul félremagyarázott, vagy tudatosan átalakított minták és díszítmények, ha valóban alkotó művészi készséggel megáldott hímző kezébe kerülnek, az előbbtől merőben különböző, új művészi törekvés jegyében új mintává, új díszítőelemekké fejlődnek: olyan mintákká és díszítményekké, amelyek sem a térelosztás ötletessége, sem a tervezés tökéletessége tekintetében nem maradnak el az ekkor már rég elfeledett úri mintakép mögött.“ A szabadrajzú hímzések mintakincse ugyanis túlnyomórészt felsőbb társadalmi rétegek hímzőgyakorlatának mustráiból való, egyrészt nyugateurópai renaissancekori nemzetközi kedvelt díszítmények ismétlődése, de nagy számmal találtunk XVII—XVIII. századi úrihímzések török eredetű formáiból. Ezek között némely esetben világosan felismerhető a református templomok e korból való úrasztali terítői hímzészésének szerkezetbeli vagy mintázati sajátossága. Evvel kapcsolatban nem lesz érdektelen azt a megfigyelésünket is felemlíteni, hogy míg más vidékek szabadrajzú hímzésein a helyi jellegek csak hosszas gyakorlat s az ennek következtében beálló formai elváltoztatás során keletkeznek, addig mező-ségi munkáinkon az idegen mintakép alaki tulajdonságának megmaradásával egyidejűleg korán kiütköznek a sajátosan mező-ségi ismertető jegyek, amelyekről alább részletesebben szólnak.

Az elmondottakból az avatatlan azt hihetné, hogy e két, mintában, kivitelben, összehatásban s a részletek kidolgozásában merőben különböző hímzescsoport között nincs semmiféle kapcsolat, s hogy mindegyik külön-külön képvisel bizonyos helyi, a másik csoportból hiányzó jellegeket. Ha azonban mélyebben pillantunk bele e hímzések stílusába, elemezzük szerkezetüket, lemérjük arányaikat, szemügyre vesszük alakulásmenetüket, azt tapasztaljuk, hogy e két, látszatra oly különböző hímzés-féle igen lényeges közös vonásokat mondhat magáénak, amelyek mindkettőt egyaránt jellem-

zik, s összességükben különítik el ezt a hímzésfajtát más vidékek hímzéseitől, bár egy-egy ilyen jelleg előfordulását más tájak hímzésein megtalálhatjuk.

A mesterkét a középmentától elválasztó sáv vagy egyetlen egyenes, vagy pedig zezzugvonal. Mindkét hímzés csoportnál megfigyelhetjük továbbá azt a törekvést, hogy a középmentánál magától értetődően mindig aprólékosabb, részletesebb mesterkeminta egy fejlődési folyamat során a középmentához hasonul. E hasonulás többféle lehet: Megegyezik, hogy stílus tekintetében követi a mesterke a középmentát, s tömörség, technikai kivitel, megformálás tekintetében igazodik hozzá. Más esetben a mintázat részei, maguk a díszítőelemek azonosulnak, amennyiben a mesterkén ugyanazokat az elemeket alkalmazza a hímző, mint aminőket a középmentán szerepeltetett. Végül sűrűn fordul elő az is, hogy szerkezet, elrendezés tekintetében alkalmazkodik a mesterke a középhez, ami azt jelenti, hogy a mesterke — mintázatban független — díszítőelemei a középrész elemeinek tengelyébe esnek és szabályszerű ismétlődésük egybeesik azok ismétlődésével. E hasonulási tényezőknek legalább egyike szükséges ahhoz, hogy a mesterke beolvadjon a középmentába s annak többé-kevésbé szerves részévé váljék. Ez a törekvés számos átmeneti fokot láttató példányon nyilvánvaló. Mindkét hímzés csoport esetében tapasztalható továbbá az a jelenség, hogy a mesterkét egyszerűen elhagyják. Ilyen esetben a középmenták gyakran megmarad ugyanolyan szélességben, mintha továbbra is korlátok közé szorítaná a lezáró csík, néha azonban szétterjed, túlnő eredeti határain.

Sok olyan ősi-általános mintát találtunk a kötött technikájú mezősi hímzések között, amelyek más területen is kedveltek. Mind ezek, mind pedig az idegenből átvett minták esetében kimutatható a mintáknak a középtengelyes elrendeződés felé való haladása, melyet szintén mindkét csoport munkáin megfigyelhetünk. Kezdeti fokon csak a gyakorlott szemű szemlélő veszi észre e törekvés első nyomait, ami gyakran nem egyéb egyes elemeknek vízszintes irányú járulékokkal való bővülésénél. A fejlődés további során e kezdeti nyulványokból a díszítőmunkák középpontú vízszintes vonallal összekötő tengely keletkezik, mely mind erősebben hangsúlyozódik, végül pedig a minta elemeinek széttolása következtében az egész minta átrendeződik. Ezen átrendeződés néha oly mélyreható változásokat idéz elő a minta szerkezetében, hogy — mint mondtunk — könnyen alakul új, az eddigtől teljesen különböző mű, minta. Megfigyelhetjük azt is, hogy a mesterke elmaradása vagy beolvadása gyakran esik egybe a mintának középtengelyessé válásával.

Valamennyi mezősi hímzés megfigyelhetjük azt, hogy a középment és a mesterkecsík szélességének egymásközötti aránya meglepően állandó. Egy-egy mesterkecsík, a középmentához hasonlítva, viszonylag mindig keskeny, azaz alig szélesebb annak egynegyedénél. A térkitöltés szempontjából is van — másutt nem észlelt — szerepe a mezősi hímzések mesterkéjének. Néhol ugyanis befelé, a minta középcsíkjába növesztenek belőle egy-egy díszítőmunkát, azon a ponton, ahol a középment nem tölti be kellően a felületet.

A minták szétesési folyamatával kapcsolatosan nem lesz érdektelen megemlítenünk azt, hogy a széttolódás bizonyos állapota nem csak eset-

legesen, egy-egy hímző, vagy egyazon község munkáiban található meg, hanem nagyobb területen is általánossá vált. Ebből egyfelől az átalakulás lassú menetére, másfelől arra is következtethetünk, hogy a hímzők nem érezték át a minta szétesett, széttolódott voltát, sem átmeneti jellegét, hanem benne új mustrát látva, egymástól átvették, egymás munkájáról másolták.

A minták térkitöltő és járulékos elemeire vonatkozóan azt figyelhettük meg, hogy ezek — éppen a minták szétesése folyamán — még egyazon község munkáin sem azonosak. Vagyis az azokon széttolt és elváltoztatott mintarészek közé a változatokon más-más térkitöltő elemek ékelődnek. Ezek a hímzők egyéni kezdeményei, de különbözőségük ellenére is van közöttük törvényszerű egyezés, amely díszítményeikben is, stílusukban is megnyilatkozik. Talán leghatározottabban úgy fogalmazhatnók ezt meg, hogy a járulékos és térkitöltő elemekből is van egy eszmei készlet, amelyből a hímző, pillanatnyi kedve, szüksége és belátása szerint merít és a helyi stílus szabályai szerint alkalmaz. Sőt még tovább is mehetünk, s azt mondhatjuk, hogy éppen ezek a részletek sokkal jellemzőbben mezőiségiék, mint a fontosabb díszítmények, amelyek igen gyakran máshonnan kölcsönöztek.

Mind az úri eredetű, mind a más vidékek népi gyakorlatából származó minták átvételénél azt láttuk, hogy ezeket a helyi stílus iratlan törvényei szerint átalakítják, s így olvasztják bele az itteni mintakincsbe. Különösen érdekesek azok az elváltoztatások, amelyeken egy felföldi tót eredetű minta esett át a mezőiségi hímző kezén. Mind ehhez a mintához, mind pedig az úri mintakép nyomán készültekhez helyi mesterke járult, mégpedig ugyanannak a mintának egyazon hímző kezéből kikerült két változatában más és más. A középinta lényegesebb díszítményeinek megtartása mellett minden esetben azt láttuk, hogy mind a mesterke-minta, mind a járulékos elemek már a helyi készletből kerültek ki. A kivétel, a kidolgozás módja alkalmazkodik a helyi stílushoz, különösen az öltés-technika, valamint a minta sűrűsége, mérete és arányai tekintetében. Végül a díszítőelemek részei (pl. virágok, bimbók, levelek) kapják meg sajátosan mezőiségi alakjukat vagy cserélődnek fel itteniekkel.

Többiben volt alkalmunk egyazon mintának különféle változatait összevetni — egyazon faluból való, vagy ugyanattól a kéztől származó példányokon is — s ebből a hímzők változtató-készségére következtetni. Minden esetben azt láthattuk, hogy a varró, bármilyen mélyreható változást eszközölt is a mintán, sohasem esett ki a helyi stíusból, mely benne olyan eleven erővel élt, hogy munkájának minden parányi része és mozzanata szerves részévé vált a mezőiségi hímzés egészének. Kimutathattuk azt is, hogy mindig a mesterke és a középintában a járulékos és térkitöltő elemek cserélődnek fel legsűrűbben és legkönnyebben, s ezzel szemben a minta szerkezete, a díszítmények elrendezése a legállandóbb.

Ebből azt a tanulságot is levonhattuk, hogy, a régebbi kutatások irányával szemben, nemcsak a díszítmények formai elemzése a fontos, — mert ugyanaz az elem sok hímzészajtában is előfordul — hanem e közös elemek alkalmazási módjának helyi mikéntje, típusa, kivitelezése, valamint az arányok, az elemek és hímzészrészek egymásközötti viszonya s az alakulásmenet folyamán megnyilatkozó törekvések vizsgálata is. Mindezek sokkal

inkább jellemzik egy-egy vidék sajátos hímzőmodorát, mint maguk a felhasználó díszítőelemek.

Több ízben rámutattunk arra, hogy a vizsgált hímzéspéldányok egyike-másika olyan asszony tulajdonából származik, aki más faluban született, mint amelyikben a hímzés tőle vásároltatott. Minthogy a legtöbb nő már fiatal leány korában készíti el kelengyéje legjavát, varrja ki párnaít, lepedőit, s e készletet férjhezmenetele után már csak kevéssel pótolja, valószínűbbnek látszik az, hogy a hímzést még szülőfalujában, mint az, hogy új lakóhelyén készítette. Lehetséges azonban az is, hogy új otthonában megtanulta és bizonyos mértékben alkalmazta is a magától kisebb-nagyobb mértékben elütrő hímzésgyakorlatot. Ilymódon e hímzéspéldányok származáshelye nem volt kétséget kizáróan eldönthető, de azzal a bizonyossággal szolgálta, hogy a Mezőségen a hímzsmintáknak házasodás révén való sűrű vándorlásával kell számolnunk.

Palotay Gertrud

Szabó T. Attila

Ungarische Stickereien aus dem Mezőség. Die hier beschriebenen 136 Stück Bauernstickereien entstammen dem Mezőség genannten, ungefähr im Mittelteil Siebenbürgens gelegenen Hügelland. Wie aus der Karte ersichtlich, erstreckt sich dieses zum grössten Teil auf das Komitat Szolnok-Doboka, ferner auf den östl. Teil des Komitates Kolozs und den nördl. vom Komitat Maros-Torda. Die Stickereien zieren Polsterenden und Leintuchränder, in geringer Zahl auch Tischtücher. Alle sind auf weisser Leinwand gearbeitet und sind, sowohl im Muster wie in der Ausführung recht mannigfaltig, gehören aber trotzdem durch die Einheit des Styls zusammen und bilden einen selbständigen Typus der ungarischen Bauernstickerei. Alle Arbeiten stammen aus Dörfern, die eine gemischte Einwohnerschaft von Ungarn und Rumänen aufweisen. Die hier abgebildeten Stücke sind durchwegs ungarische Arbeiten, die in gewissen Zügen und Eigenheiten Verbindungen mit den Stickereien der Ungarn in benachbarten und näherliegenden Gebieten aufweisen. Mit den rumänischen Stickereien derselben Ortschaften haben sie nichts gemein. Einzelne Stücke, zumeist die aus dem östl. Gebiet stammenden, zeigen in gewissen Einzelheiten den Einfluss der siebenbürgisch-sächsischen Kreuzstichstickereien.

Die Stickereien des Mezőség lassen sich in zwei, von einander sehr verschiedene Gruppen teilen. In die erstere gehören die Arbeiten, die durch Zählung der Fäden des Grundstoffes verfertigt wurden, also die in Kreuz- und Zopfstich, sowie in Doppeldurchbrucharbeit ausgeführten. Zum Ausnähen der Muster verwendete man rotes, seltener blaues Stickgarn oder Wolle, zur Doppeldurchbrucharbeit weissen Faden. Die Muster sind entweder geometrische, auch in anderen Gegenden Siebenbürgens beim Ungarum beliebte Muster, oder von den altungarischen Herrschaftsstickereien übernommene Pflanzenornamente. In beiden Fällen ist die Stickerei äusserst fein, zart, die Zeichnung klar, die Umrisse genau beachtet, die Masse gewahrt und die Einzelheiten stets sorgfältig durchgeführt. Oft werden die unbestickt gebliebenen Flächen mit Doppeldurchbrucharbeit ausgefüllt, wodurch die Arbeit, infolge der Anwendung von verschiedenen Farben und Techniken, wirkungsvoller wird und für dieses Gebiet kennzeichnend ist. Es konnte festgestellt werden, dass viele urtümliche Kreuzstichmuster auch in neuester Zeit gerne und in fast unveränderter überkommener Art gearbeitet wurden und neben vielen neuen Mustern beständig weiterlebten.

Die zweite Gruppe umfasst jene Stickereien, die nach freier Zeichnung gearbeitet sind. Als Technik wurde für Linien und Umriss der Ketten-, seltener der Stielstich, zur Ausfüllung der Flächen zumeist der Gretchenstich angewendet. Auch diese Stickereien sind in der Mehrzahl rot, seltener blau. Bezeichnend ist, dass man gerne rotgestickte Motive mit blauen Umrissen stickt. Die Muster bestehen ausschliesslich aus stark stilisierten Pflanzenornamenten, deren wuchtige, gedrängte und ungegliederte Motive kaum Einzelheiten aufweisen. Die Proportionen werden hier — im Gegensatz zur vorerwähnten Gruppe — nicht mehr gewahrt, einzelne Teile wachsen auf Kosten anderer übermässig an, die kleineren Motive verkümmern und verschwinden allmählich. Eine gewisse Grosszügigkeit und Bewegtheit ist aber fast auf jedem Stück erkenntlich. Die Muster selbst sind zumeist den Arbeiten höherer Gesellschaftsschichten entlehnt, entweder sind es westeuropäische Renaissancemuster oder aber — ebenfalls von den Herrschaftstickereien übernommene — orientalische Motive, die in Ungarn im XVII—XVIII. Jahrhundert als Nachempfindung türkischer Handarbeiten sehr verbreitet waren. In mancher Stickerei erkennt man den Aufbau und die Ornamente der kalvinischen Kirchendecken, die in den Dorfkirchen der Gegend auch heute in grosser Zahl vorhanden sind. Erstaunlich ist dabei, dass sich trotz der Ähnlichkeit mit diesen Arbeiten die Eigenheiten des Mezöséger Stickereitypus sehr stark bemerkbar machen.

Die beiden Gruppen weisen jedoch, trotz ihrer Verschiedenheit, viele gemeinsamen Züge auf. So im Aufbau, denn man wahrte in der Breite des Mittelmusters und in der des Randstreifens immer ein gewisses Verhältnis. Auch ist es beiden Arten von Stickereien gemeinsam, dass dieser Randstreifen, als Folge eines Entwicklungsganges, in den Mittelstreifen einverschmolzen wird. Dies entsteht dadurch, dass die Randmuster sich im Styl, in der Ornamentik oder der Technik dem Mittelmuster angleichen, oder aber werden ihre Motive in der Anordnung der Achse des Mittelmusters angepasst. Eine bemerkenswerte Eigenheit der Mezöséger Stickereien ist es auch, dass sie sich mit der Zeit in einer bestimmten Richtung umordnen. Es ist die Tendenz vorhanden, eine horizontale Mittelachse herauszubilden, die dann das ganze Muster mehr-weniger umformt. Sehr oft zerfallen auch die Muster: die Motive verschieben sich, verlieren ihre eigentliche Funktion, werden ganz selbständig. Aus solchen sinnlos gewordenen, zerfallenen Mustern entstehen dann oft — in der Hand begabter Stickerinnen — durchaus neue, künstlerisch wertvolle und dem örtlichen Styl entsprechende Muster, die durch eine Neuordnung und Ummodellung der Motive hervorgerufen, kaum mehr irgend einen Zusammenhang mit dem einstigen „gesunkenen Kulturgut“ aufweisen. Dieser Prozess der Umschaffung konnte an einer Reihe von verschiedenen Varianten ein- und desselben Musters beobachtet werden. Lehrreich ist es auch, jene Umformung zu verfolgen, die ein Muster, das von oberungarischen Slovaken stammend, hierher verpflanzt wurde, durchmachte und wie es sich in den hiesigen Typus einordnete.

Mehrere Varianten ein- und desselben Musters, die von derselben Stickerin ausgeführt wurden, gestatten Einblick in einen solchen Entwicklungsgang.

Durch Eheschliessungen aus den Nachbardörfern wanderten die Muster von Ort zu Ort. Interessant ist dabei, dass dieselbe Phase des Zerfalls sozusagen unverändert geblieben, sich verbreitete.

Die Stickereien stammen — laut den an Ort und Stelle gesammelten Angaben — grossenteils aus dem letzten Viertel des verflossenen Jahrhunderts, doch beweisen datierte Stücke, dass auch noch am Anfang unseres Jahrhunderts typische, für die hiesige Stickart bezeichnende Stücke entstanden.